REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VII-lea, N-le 7-9. IULIE-SEPTEMBRE 1921

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE

PUBLICATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARUL:

N. Iorga: Încă un secretar apusean în vremea Fanarioților.

Victor Motogna: Contribuție la istoria Romînilor din Valea Someșului. — Etimologia „Dunării" ca dovadă pentru continuitatea poporului romîn în Dacia Traiană.

DOCUMENTE. *N. Iorga*: Vedenie cuprinzînd critica moravurilor din mănăstirea Neamțului (1797).— Acte din Dîmbovița. — Un cetitor romîn al lui Petrarca. — *C. J. Caradja*: Corespondența lui Capodistria cu Ioan Carageà Voevod.

N. Iorga: DĂRI DE SAMĂ. — CRONICĂ.

1921
TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREȘTI

PREȚUL: 4 LEI.

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, ✣ București, Șoseaua Bonaparte, 8. ✣

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reține a, după ✣ dorință, anunciul pe copertă. ✣ ✣

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al VII-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1921.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Încă un secretar apusean în vremea Fanarioţilor

La 1913 se dădeau, într'o traducere germană, Memoriile, adesea foarte interesante, ale unei persoane care, în viaţa ei de femeie frumoasă şi deşteaptă, a cunoscut tot ce avea Viena mai distins ca lume locală sau ca oaspeţi străini, contesa Loulou Thürheim [1].

Cetindu-i notele zilnice, am găsit, nu fără o plăcută mirare amintirea încă unuia din străinii cari, de la jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, înnainte, au introdus la noi, mai mult ca o consecvenţă a profesiunii lor decît ca o propagandă, cunoştinţa moravurilor, literaturii şi ideilor Europei apusene.

Iată, în adevăr, ce se întîmpină la pagina 201 din volumul întăiu, supt data de 1806 :

«Plăcerea mea de a trăi a fost tulburată după câteva săptămâni de către moartea abatelui Maas, fostul nostru *Hofmeister*. După ce ne părăsise, el luase, de şi în vrîstă de cincizeci de ani, un loc pe lângă Domnul Ţerii-Româneşti, Moruzi, pentru a putea sprijini mai bine cu bani două surori bătrâne pe care le avea în Franţa. Abia sosise la Iaşi, stors de oboseală şi zdrobit de călătorie, şi a trebuit să meargă după stăpânul său, căzut în disgraţie, la Constantinopol. După câteva săptămâni de neplăcută aşteptare *(bangen Erwartens)*, Gospodarul primi permisia de a se întoarce la Iaşi. Când acum bietul abate credea că va putea, în sfârşit, să se odihnească, l-a prins moartea, la o mie de mile de patria lui, şi cinci sute de prietenii lui [2].»

Abatele Maas era de mult timp pe lângă familia Thürheim, strămutată din Belgia în castelul de moştenire Schwetberg [3].

[1] *Mein Leben, 1783-1819, Erinnerungen aus Österreichs grosser Welt*, München 1913.

[2] I, p. 201.

[3] I, pp. 68, 99, 111, 124 şi urm., 152 şi urm., 188, 201; II, a. 218.

www.dacoromanica.ro

De loc din Vosgi, unde fusese şi paroh, el venise, «cu băţul în mână, să-şi caute în Austria adăpost». Prinţul Windischgraetz îl luase ca educator pentru copiii săi. «Era deosebi de bine potrivit pentru a educa şi a lua asupră-şi conducerea sufletească a şcolarilor săi. El însuşi primise o excelentă educaţie şi-şi însuşise în singurateca lui parohie aşa de bine limbile italiană şi engleză, încît putea ceti clasicii fără să fi auzit vreodată vorbindu-se aceste limbi». Fetele Thürheim i-au rămas foarte recunoscătoare pentru cunoştinţile şi orientarea căpătată de la dânsul. Bogat în argumente, îi plăcea, când era tonit, contrazicerea.

De această casă se despărţise el în Maiu 1806, din causa îngustării mijloacelor ei. Contele-i dăduse la plecare 4.000 de florini. El n'a fost uitat niciodată.

«Disgraţia» lui Alexandru-Vodă Moruzi, Domn în *Moldova*, nu în Ţara-Românească, a avut loc în Septembre, după stăruinţa Francesilor, din causa legăturilor lui cu Rusia. Diplomaţia Ţarului făcu însă aşa încît a fost restituit în Scaun, unde, de altfel, era să-i urmeze imediat regimul de ocupaţie rusesc.

Abatele Maas a trebuit să fie înmormîntat în cimitirul catolic din Iaşi. Numele lui se adauge astfel la al Francesilor cari au trăit aici şi ale căror rămăşiţe le-a acoperit pămîntul românesc.

N. Iorga

Contribuţie la istoria Romînilor din Valea Someşului.

Argumentul predilect al istoricilor maghiari despre formarea poporului românesc în Peninsula balcanică şi imigrarea lor în secolele al XIII-lea şi XIV-lea în patria de azi e scos mai ales din tăcerea documentelor d'inainte de acel timp despre noi.

D. Iorga a arătat că, judecînd numărul mic şi natura acelor acte, «chiar şi lipsa totală din ele încă ar fi perfect explicabilă». Iar diplomele regeşti din secolul al XIII-lea dovedesc tocmai contrariul: arată adecă răspîndirea elementului românesc în tot cuprinsul Ardealului, nu numai sporadic în părţile sudice, cum i-ar plăcea lui Hunfálvy şi după el altora mulţi.

www.dacoromanica.ro

Fireşte, nu sîntem pomeniţi după naţionalitate, căci în documente nu există Unguri, Saşi, Romîni, ci numai oameni liberi, plugari, păstori, etc.

Sînt însă alte indicii tot atît de sigure: numirile de rîuri, munţi, localităţi, a căror presenţă în formă românească în actele contemporane exclud orice îndoială. O mare parte n'au fost încă identificate, căci aceasta reclamă cercetare la faţa locului.

Această împrejurare mi-a dat îndemnul să încerc identificarea numirilor păstrate în actul regelui Ştefan al V-lea de la 1261 (care reproduce altul mai vechiu dat de tatăl său Bela al IV-lea). A fost publicat în: Zimmermann-Werner, „Urkundenbuch", pp. 84—5, No. 94, şi d. Iorga, în «Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria», spune privitor la el (p. 59) următoarele:

«Un act ceva mai tîrziu, din anul 1261, pomeneşte în părţile Solnocului, lîngă Dej, pe lîngă localităţile neidentificabile: Uzreev (cuvîntul e îndreptat mai tîrziu), Gurtanus (pădure), Melsed (rîu), Bela (munte), hotarul «Licos», «Ilmod» (rîu), «Cantus» (rîu), pe lîngă satul Tărpiu, azi săsesc (Treppen nu corespunde însă vechiului nume) şi dealul Nimigii (de unde cele două sate de azi), satul «Coplon», care e acum românesc şi care se zice, cu „l" păstrat, Coplean (la Unguri însă Kapjon), localitatea Bolta (care nu s'a încercat a se identifica), stînca «Balvanku» (kö e stîncă), evident Bolovan (cf., nu departe, Bálványos) şi satul Cald (neidentificat).»

Aflu necesară reproducerea în originalul latin a părţii acestuia din document, fiindcă la Zimmermann-Werner e o greşală de cetire: «în pagum Cald» în loc de: «in fagum Cald» după cum m'am convins din diploma aflătoare în arhiva oraşului Dej şi după cum se va vedea la identificarea locului.

Această cea mai veche hotărnicie a oraşului Dej e următoarea: «..... meta talis est, ut primum initiatur in portu Uzreev et vadit quandam silvulam Gurtanus vocatam et inde protenditur in *fagum* Cald usque ad fluvium Gekenus et per eundem fluvium ascendit ad Turpen versus occidentem et abhinc descendit in fluvium Cantus et sic ascendit iterato per eundem fluvium ad septemtrionem Nimigeholma vocatam et ab eodem per quendam fluvium Melsed vocatum determinat a generationibus Coplon usque fluvium Zomus et ibi ascendendo per dictum omus transit ad Bolta et abhinc in Balvanku et ab eodem

www.dacoromanica.ro

ascendit in montem Bela et inde descendit ad orientem ad quandam metam terream Licoshatar, que comitatur fluvio Ilmod vocato, qui fluvius descendendo ad partem meridionalem distinguit et determinat a terra Kozarvar, que cedit în ius Dionisii comitis usque ad magnum fluvium Zomus.»

Am izbutit să identific cu cele de azi următoarele numiri:

Gurtanus e pădurea «Gyertjános», care corespunde românescului: *Cărpeniş*. *Fagus Kald* se numeşte azi: Kádbükk; partea a doua a cuvîntului: «bükk», fag, iar «Kád» format prin pierderea lui „l", se derivă — cred — din vechiul bulgar «Klada» = trunchiu, grindă.

Fluvius Gekenus e apa numită de Unguri «Gyékényes» (loc cu papură), iar de ai noştri: Valea Gichişului.

Turpen e satul românesc Tărpiniu de lîngă Dej, şi nu Tărpiiul săsesc al Bistriţii.

Cantus = Valea Cantăşului, cum o numesc locuitorii din Şomcut, pe al căror hotar curge.

Nimigeholma = Dealul Nimigii, s'a pierdut din nomenclatura ţinutului. E un cuvînt analog cu numele celor două sate din judeţul Bistriţa-Năsăud.

Coplon (generationes) s'a păstrat în numele satului «Coplean». În document e vorba despre o familie care avea proprietăţi în aceste părţi (V. «Archiv des V. für sieb., Landeskunde, N. F.», XXIX, p. 211).

Mons Bela e Bélahegy al Ungurilor sau «Dealul Ciumii», cum e numit de ai noştri. În ungureşte nu trebuie să ne gîndim la vre-un rege Bela (patru cu acest nume), ci mai curînd la slavonescul: *bela* = alb.

Balvanku în vechea maghiară — ca şi în paleoslavă — însemna: idol, chip cioplit, şi e amintit de documente şi în alte părţi ale foastei Ungarii.

Licoshotar = lyukoshatár în limba veche ungurească însemna: *şanţ*. Aşa aflăm într'o diplomă din 1334: „Meta terrea a summo usque ad imum perfonata, vulgariter lyukashatar vocatur".

Dacă dintre numirile înşirate pănă aici unele sînt — evident — străine, iar altele s'au putut păstra în graiul Ungurilor fără să fim siliţi a admite pe basa lor existenţa Romînilor în aceste părţi înainte de 1261, nu tot aşa stă lucrul cu „*Bolta*", care e ro-

www.dacoromanica.ro

mănescul: *baltă*, căci lacul se numeşte pînă azi: „La baltă“ sau „Balta Căşeiului“ după satul Căşeiu din vecinătate.

În ce priveşte originea cuvîntului *„baltă“* în limba noastră, părerile învăţaţilor sunt împărţite. Miklosich [1] dă mai întâiu etimologia baltă = *blato* (vechea slavonă), dar şi el observă: „Die Versetzung des „l“ ist befremdend“. Şi, de fapt, afară de *gard* din *grad*, după cît ştiu, nu sînt alte cuvinte moştenite din vechea slavonă, în care să se constate o astfel de metatesă.

Să adăugim la această surprinzătoare asămănare între forma românească „baltă“ şi albanesul: *balte*. Meyer, în dicţionarul său etimologic al limbii albanese, zice la cuvîntul *balte*: „Aus dem Albanesischen oder Slavischen ist rum. = «baltă» entlehnt“.

Derivarea din «blato» e deci numai o ipotesă, care nu poate explica metatesa lui „l“. Se impune deci presupunerea unui prototip trac, care a dat acest cuvînt analog în cele două limbi, ce au la basa formării lor elementul traco-dac.

Dar, oricare dintre cele două etimologii rămîne, argumentul istoric scos din acest nume stă neclintit. Şi din vechiul bulgar „blato“ numai în limba romînă s'a putut forma şi păstra *«baltă»*, căci după legile fonetice ale limbii maghiare din «blato» nu se putea naşte decît: *balata*. Acest cuvînt azi — cel puţin în limba literară — nu se foloseşte, dar în limba veche ungurească nu era necunoscut. În o diplomă dela 1271 cetim: «A quodam fluvio *Balata* vocato», la 1274: „luxta quandam paludem vulgo *Balata* vocatum“; dar într'o diplomă dela 1418 se spune expres: „Pervenit ad quandam paludem *fertes* vocatum, in volacho Baltha“ [2]. Adiectivul vechiu slavon: „blatin“ a dat Balaton (vechiul Balatin = lacul cu acest nume).

N'am putut identifica trei numiri: Melsed, Ilmod şi Uzrecv.

Melsed = Mélyséd e format din magh. „mély“; înseamnă vale adîncă. Obvine la 1334: «A quodam rivulo Meelsyd vocato»

Ilmod e probabil pîrăul ce curge între Dej şi Cuzdrioara, pe care Ungurii îl numesc „Urmvöspatak“, iar Romînii: Pîrăul Uriului.

Uzreev, compus din Uz + reev = rév, care înseamnă port sau trecătoare, vad. E vorba de bună seamă de locul unde se încărca sarea, care se transporta din Ocnele Dejului pe Someş

[1] *Die Slav. Elem. in Rum.*, p. 15.

[2] Szamota-Zolnai, *Magyar Oklevélszotár*, p. 599.

www.dacoromanica.ro

până la Tisa. N'am putut afla ce înseamnă *Uz*. Amintesc numai că am mai găsit acest cuvînt cu înţelesul de *port* sau vad. La 1358 într'un act regal[1] se spune: «Noveritis quod nos vobis et vestre universitati de gracia concessimus speciali ut vos cum vestris mercimoniis et quibus libet rebus inter Bozam et Prahow a loco *Uz*, ubi fluvius Iloncha (Ialomiţa) vocatus in Danubium, usque locum ubi fluvius Zereth nominatus similiter in ipsum Danubium cadunt, transire possitis».

Într'o altă diplomă, dela 1419, găsesc: «Ubi ipse fluvius Thycie (Tisa) vize uzoreev (dacă nu *uszórév* ?) nominaretur»[2].

Astfel cea mai veche hotărnicie a Dejului în traducere românească şi cu numirile de azi sună:

«Hotarul este aşa după cum se începe la portul Uz (?) şi merge printr'o pădurice numită Gyertjános (Cărpiniş) şi de aici se întinde spre Kádbükk (Făget) până la valea Gichişului, şi suie pe aceaslă vale către Tărpiu în spre Apus, şi astfel suie răpede pe această vale spre Miazănoapte, la dealul numit al Nimigii, şi de aici se despărţeşte de proprietatea familiei Coplon prin valea numită Melsed (Adîncă?) pînă la rîul Someş, şi aici, suind pe numitul Someş la deal, trece la *Balta*, şi de aici spre chipul de piatră, iar de aici suie pe dealul alb (Dealul Ciumii), iar de aici coboară spre Răsărit la o mejde săpată în pămînt: *şanţ* (numită), care însoţeşte pîrăul numit al Uriului (?), care pîrău, coborînd spre partea de Miazăzi, desparte şi hotărăşte (hotarul Dejului) de pămîntul Cuzdrioarei, care formează proprietatea comitelui Dionisiu până la rîul cel mare: Someşul»[3].

Victor Motogna.

Etimologia „Dunării" ca dovadă pentru continuitatea poporului romîn în Dacia Traiană.

În literatura noastră sînt trei încercări de a explica originea cuvîntului *Dunăre*.

Cea d'întâiu e celebra etimologie a lui Hasdeu (*Istoria Critică*,

[1] Nu e „Uz", ci „videlicet", prescurtat aşa. (*N. I.*).

[2] *Székely okevéltár*, I. p. 65; Hurmuzaki, XV, p. 1, No. 1.

[3] Szamota-Zolnai, *Magyar Oklevélszotár*, p. 46.

www.dacoromanica.ro

pp. 293 şi 294). El pleacă dela informaţia scriitorului roman Samonicus (sec. II d. H), care ni spune că Tracii numesc pe Danubius în graiul părintesc „purtătorul de nori“ (Δανούβιον τὸ δὲ νεφελοφόρον ἐκεῖνοι καλοῦσι πατρίως).

Albanesii numesc norul *re*, iar radicalul *da* în toate limbile indo-europene exprimă ideia *a da* (în celtică: *a purta*), din care se naşte forma participială *dan* sau *dana*. Deci cuvîntul tracic la care face alusie Samonicus a fost după Hasdeu: *Dana-re* „purtătorul de nori“, din care s'a născut *Dunăre*,

Această etimologie a fost primită cu entusiasm de lumea noastră învăţată, mai ales de istorici, cari aflau în ea un puternic sprijin pentru continuitatea poporului romîn în Dacia Traiană. Dar neputinţa de a motiva foneticeşte pe Dan-Dun în loc de Dan a silit pe filologi să o abandoneze.

Încercarea d-lui Puşchilă de a descompune cuvîntul în *Duna* (numele unguresc al fluviului), şi *rea* (mauvaise) a rămas fără răsunet. („Anuar pentru geografie şi antropogeografie», II, p. 157 şi urm.) A treia etimologie e cea dată de d. G. Pascu («Viaţa romînească», 1913, XXIX, p. 303 şi urm.).

Arată netemeinicia celor două d'întăiu, interpretînd nemerit ştirea lui Samonicus, care de sigur se gîndeşte la „*Danubius*“ cînd vorbeşte despre „purtătorul de nori“, — acceptînd etimologia populară „Danubes“—, şi nu la numirea tracă.

După d. Pascu partea primă a „*Dunării*“ e radicalul autohton *Dun*, păstrat în numirile fluviului din toate limbile moderne, iar partea a doua, finalul *-ăre* din *Dunăre* e sufix.

„În adevăr, Meyer-Lübke, «Die Betonung im Gallischen», Viena 1901, «Sitzb. Wien», pp. 49—50, constată că pe teritoriul francez, odinioară galic, adecă celtic, exista un sufix neaccentuat *-ara*, cu variantele *-era*, *-arus*, *-eris*, care formează nume de rîuri, ca: Agira -Aire, Avera -Evre, Berbera Berbre, La Bebre, Edera-L'Hyère, Gabarus -Gave, Incara -Ancre, Jecor -Jar, Labara-Lievre, Latara -Latte, Lupera -Louvres, Oscara-Osche, Samara-Sambre, Tevera -Thièvre, Angeris-Indre, Ligeris -Loire, Niveris-Nièvre.

Dunăre provine deci din *Dunara* = *Duna-ara*.

Faptul că Ungurii păstrează forma primitivă *Duna* ne-ar face să credem că sufixul *-ara* din numele românesc al fluviului nostru s'a adăugit după anul 900. În acest cas, sufixul a tre-

www.dacoromanica.ro

buit să fie destul de răspîndit pe teritoriul nostru şi ar fi interesant de cercetat dacă nu cumva acest sufix se întîlneşte şi la alte nume topice mai puţin cunoscute.

D. Pascu, — după cum se vede din cele reproduse mai sus — încearcă să explice numele *Dunăre* cu ajutorul unui sufix celtic adeverit numai pe pămîntul vechei Galii. Această părere ar fi verosimilă însă numai în casul când s'ar adeveri ce crede d-sa interesant de cercetat e că, adecă, acest sufix se întîlneşte în Dacia şi la alte nume de rîuri, fie şi mai puţin cunoscute. Noi însă credem că nici această etimologie — întemeiată pe coincidenţă fonetică — nu e cea adevărată. D-lui Pascu îi revine însă meritul de a fi lămurit greşeala lui Samonicus, pe care se întemeiază Hasdeu, cînd dă pe Danare *-Dunăre*, declarînd la rîndul său „o simplă coincidenţă" fonetică etimologia generalmente patronată de la zendo-sanscritul *danu* = oseticul *don* = fluviu" („Ist. Crit.", p. 294).

La aceste trei încercări n'a fost corect punctul de plecare. La toponimie nu e de ajuns să iei în considerare analogia sunetelor şi înrudirea înţelesului, ci e necesar şi controlul istoriei, chemată să ni arăte: care a putut fi neamul de la care provine numirea topică în discuţie prin faptul că a locuit cel d'intîiu, timp mai îndelungat, în părţile locului. Vom privi apoi şi alte numiri provenind de la acelaşi popor pentru a cunoaşte felul său de nomenclatură geografică, căci analogiile ni dau adese ori indicii foarte preţioase.

Conduşi de aceste criterii, vom încerca să dăm o nouă explicaţie privitor la mult discutata origine a cuvîntului *Dunărea*.

Un lucru e afară de orice discuţie: că numirea românească nu e împrumutată din *Danubius* ori derivatele sale: slavicul *Dunav*, ungurescul *Duna*, germanul *Donau*.

A trebuit să existe un alt nume, pe care a încercat — după cum am văzut — să-l construiască Hasdeu din limba tracă, iar d. Pascu cu ajutorul limbii celtice.

Eu cred că e mai firesc să căutăm acel prototip al numirii româneşti în limba acelui conglomerat de neamuri care a botezat aproape pe toate rîurile mai mari din Europa sud-ostică şi care e cunoscut supt numele generic de *Scito-Sarmaţi*. Limba scito-sarmatică mai de aproape nu este cunoscută, dar cu datele existente s'a adeverit că elementul ei preponderent a

www.dacoromanica.ro

fost cel aric. E ştiut apoi că de la acest popor provin şi numele de rîuri păstrate la Herodot şi care se află pe pămîntul locuit de Romîni, ca: *Pratul*, *Siretiul*, *Argeşul*, *Oltul*, *Murăşul*. Etimologia multora dintre acestea a fost aflată tot cu ajutorul tulpinelor indo-europene. Scito-Sarmaţii au numit mai îutîiu Volga, Donul, Nistru, Niprul.

Iată de ce ne credem îndreptăţiţi să vedem în deosebitele numiri ale fluviului nostru cuvinte din limba Sciţilor, cari sînt adeveriţi cei d'intîiu locuitori vecini ai Dunării.

La Romani şi Greci Dunărea avea două nume: pînă la Drobetae: *Danubius* sau *Danuvius*, iar de aici pînă la guri: *Ister*. Dintre cele două d'intîiu, varianta *Danuvius* e socotită cea originală (Georges, «Ausführliches Hand-Wörterbuch lat.-deutsch», la *Danuvius*).

Rămîn deci: *Ister* şi *Danuvius*.

Etimologia lui *Ister* e cunoscută: ea derivă din tulpina indo-europeană *sru* = a curge, deci *Ister* = *fluviu*. Acest radical face parte constitutivă şi din numele Nistrului, pe care îl găsim la Ammianus Marcellinus ca *Danastrus* = Don-ister (la Nestor, c. IX, pp. 6 şi II: Dŭniester). Aceiaşi compoziţie o are şi Dana-pris. Partea primă a acestor două numiri e *Dăn-* sau *Don-*, în limba osetică: fluviu. Despre Oseţi se ştie că sînt urmaşi direcţi ai vechîlor Alani, o seminţie a întinsului neam scito-sarmatic. Aşa dară avem două exemple de numiri formate prin împreunarea celor două tulpini cu înţelesul fundamental de: *rîu, apă fluviu*. Să nu se creadă însă că aceasta ar fi un fenomen isolatr El e aşa de des, încît Schafarik îl socoteşte general („... in de. Tat aber sind fast alle Flussnamen in dieser Weise zusammengesetzt") şi aduce pilde: *Wlt-ava*, adecă: fluctus-aqua, *Ond-ava* = und-aqua, *Mar-ava*, *Mor-ava* adecă = mar-aqua.

Aceste exemple ni dau cheia originii lui *Danuvius*.

E nume compus *Danuvius*; partea întîiu e acelaşi *Don* = fluviu, iar partea a doua derivă din o trupină cu sanscr. ap = aw, care a dat în latină: qua, pe goticul ahva, vechiul german ouwa (Tuonouva la vechii Germani era numele Dunării). Vezi aceste date în Schafarik, «Slavische Alterț.», I, p. 498 şi passim, apoi Schrader, *Reallexikon der indo-germ. Altertümer*, la *Fluss*.

Aşa dară *Danastrus*, *Danapris* şi *Danuvius* sînt formaţiuni ale aceleaşi limbi, alcătuite de aceiaşi lege şi cu înţelesul înrudit

www.dacoromanica.ro

de: apă, *rîu, fluviu*, cu anumite nuanţe azi necunoscute, şi care au numeroase analogii şi în alte limbi indoeuropene: *Vlt-ava, Undava, Morava.*

De altcum şi poporul nostru zice de obiceiu „*merg la rîu, la apă*“, şi numai cînd e vorba să deosebească o apă de alta foloseşte numele proprii.

Ca o urmare logică a celor desvoltate pănă aici propunem noua etimologie a *Dunării.*

Niciunul din filologii noştri — afară de Hasdeu — nu s'a îndoit că partea primă a numirii româneşti e radicalul scitic — cum am văzut — *Don = fluviu.* Ce este partea a doua *re* sau *rea*, căci *a* la mijloc e, evident, o copulă, ca în *dan-a-strus* şi *dan-a-pris?*

Răspunsul îl aflăm în numele sarmatic al Volgei, păstrat la Ptolomeu: ῥᾶ. Cuvîntul ῥᾶ = ῥαία provine din aceiaşi tulpină *sru*, care ni-a dat în greceşte pe ῥέω, şi are acelaşi înţeles ca *Don* şi *Ister*, adecă: *fluviu.* A trebuit deci să existe la Sciţi şi o numire în care s'a împreunat *don* cu *raa = rea*, dînd *don-a-rea*, din care a resultat *Dunărea* noastră.

La fluviul nostru, unde s'au oprit Sciţii, aflăm aproape toate numirile pe care acest popor le-a folosit la rîurile mai mari în migraţiunea sa de la Ost spre Vest: *Ister* (care s' a păstrat numai în *Nistru*), Don (rămas în Danubius şi derivaţiile aceluia) şi *raa* (Volga) împreunat cu *Don* (v. şi rîul cu acest nume) în *Don-a-rea, Dunărea*[1].

Îmi dau seama că ῥᾶ (ῥάα = ῥῆα) rămîne deocamdată o simplă presupunere, menită să explice presenţa lui *e* în loc de *a* după *r*, deşi aceasta poate fi socotită şi ca un fenomen petrecut în sfera limbii româneşti. *Mora* a dat în romîneşte *mură*, care însă în Nordul Transilvaniei sună *mure* (la singular); s'ar mai putea aminti analogia lui *mazăre*, dacă etimologia din μόξουλα n'ar fi contestată (Ov. Densusianu, „Hist. de la langue roum.“, p. 24). Afară de aceasta şi poesia populară a putut exercita influenţă asupra vocalei finale.

Această etimologie îşi va primi sancţiunea — firesce — în casul cînd s'ar putea face confirmarea epigrafică despre existenţa lui *Don-a-rea.* Pînă atunci trebue să ne îndestulăm cu împreju-

[1] V. şi „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“, 1921, p. 116.

www.dacoromanica.ro

rarea că satisface legile foneticei şi poate fi adusă în deplină conglăsuire cu faptele istorice. Iar importanţa ei este cea atribuită etimologiei date de Hasdeu: e o puternică dovadă despre stăruinţa neamului românesc în vecinătatea mijlocită a bătrînului fluviu. E apoi şi o nouă dovadă despre folosul reciproc ce-şi pot aduce: istoria şi filologia.

Victor Motogna

DOCUMENTE

I.

Vedenie cuprinzînd critica moravurilor din mănăstirea Neamţului (1797).

Istorie pentru vedenia ce aŭ văzut pentru mănăstirea Neamţului un părinte anume Theodosie dintru aceiaşi mănăstire la leat 1797, în luna luĭ Dechemvrie, după moartea cuviosuluĭ arhimandritului şi stareţuluĭ Paisie, sfintelor monastirĭ Neamţuluĭ şi Seculuĭ.

Cu treĭ anĭ maĭ pe urmă s'aŭ întîmplat mai sus numitul părinte după işirea de la cîntarea utrenii, după ce s'aŭ culcat puţin să se odihnească, întru vedeniia visuluĭ i s'au părut că au eşit afară pe poarta mănăstirii şi aŭ stătut înnaintea porţiĭ ca de treizecĭ de paşĭ de departe. Şi era monahul înbrăcat cu rasa şi cu camilafca pe cap şi cu cîrjuliţa în mînă. Şi, din ceĭ vechi, bătrînĭ, fiind, cu procopsala multe limbĭ ştiia. Au rîdicat ochiĭ în sus şi aŭ văzut un trup înnalt, întunecat şi foarte înfricoşat la vedere, şi era înbrăcat cu haine nemţeştĭ, cum sînt căpitaniĭ de oaste; pălăriia luĭ împletită de şărpi viĭ cu capetile închipuia pietre scumpe, şi obrazul luĭ negru cu totul, barba mică ca a luĭ Cazlari-Agasi[1], nasul mare şi nările foarte largĭ; cu ochiĭ scăpăra ca fulgerul foc şi sîngeraţĭ ca nişte luceferĭ, întorcîndu-ĭ; cu dinţiĭ de oţel, şi din nasul lui eşiia fum puturos ca de pucloasă, dupre cum scria la Iov; urechile îĭ era lungĭ şi ascuţite ca de măgariŭ, ciafa lui fier bătut; umerile luĭ de oţel ca năcovalul. Şi în cap avea patru coarne ca de capră: doă înnainte, strîmbe, şi doă înnapoĭ, iară mîinile lui, balauri. Şi fieştecare deget al mîiniĭ lu' cap de şarpe. Camzolul luĭ piele

[1] Şeful eunucilor Sultanului, „Agă fetelor".

www.dacoromanica.ro

de aspidă, brîul luĭ şarpe de ceĭ de Indiia, carĭ ca săgĭata trece prin om. Avea şi coadă ca de vasilisc, ascuţită în vîrf, cu bold, şi cîrligate în sus ca a caprĭĭ. Iară picioarele luĭ oable, cu ciubote de aspidă verzĭ, cu potcoave de fier, în chipul unghiilor leuluĭ. Baston avea un şarpe viŭ, şi, de capu ţiindu-l, să răzăma într'însul. Sabiia luĭ paloş lung de văpae cu dou ascuţişurĭ, legată la briŭ. Scaunul luĭ tigru, o hiară ce aşa se numeşte. Mulţime de ofiţirĭ înprejurulŭ luĭ, şi mulţime de oştĭ înprejurul luĭ, toţĭ aseminea luĭ cu chipul, urîţĭ şi scârnavĭ, carĭ cu mare frică sta înnaintea luĭ.

Şi, apropiindu-să monahul către dînsul, i-aŭ zis luĭ: «Ce eştĭ tu?». «Cneazĭ», au zis către dînsul. „Sînt călugăr", zis-aŭ monahulŭ. «Muscăcesc saŭ nemţesc?» «Eŭ», îĭ răspunde, «nu sînt om».

Iară i-aŭ zis monahul: «Dar ce eştĭ tu?». I-au răspuns cneazul: «Pre carele voĭ îl numiţĭ Satana, eu sînt al doilea după dînsul, orînduit peste toate oştile luĭ, arhistratig». I-aŭ zis monahul: «Ce cauţĭ aicea?». «Am comandă», îĭ răspunde, «aicea la voĭ (adecă: polcu de oaste)». I-aŭ zis monahul: «Aicea nu este războiŭ, nicĭ ostaşĭ». I-aŭ răspuns cneazul: «Dară călugăriĭ ce sînt? Eĭ ne dau războiŭ noao, şi noĭ lor». I-aŭ zis monahul: „Dară cîtă sumă de oaste aĭ tu aicea cu tine?". I-aŭ răspuns: «Şasezeci de mii». I-aŭ zis monahul: «Pentru ce atîţea, fiindcă aicea nu sînt nicĭ treĭ sute de călugărĭ?". I-aŭ răspuns: „Nu te mira, călugăre, că, unde sînt ostaşiĭ tarĭ, acolo şi oaste maĭ multă trimite Înpăratul. Priiveşte la Înpăraţiĭ lumiĭ, precum aŭ fost şi Darie, Înpăratul Perşilor, cînd au făcut războiu cu Alexandru Machedon, i-au trimis luĭ Alexandru un sac de mac, zicîndu-ĭ: „De veĭ putea număra mulţimea seminţiĭ maculuĭ, vei număra şi oştile mele". Alexandru i-au răspuns că macul este dulce şi bun la mîncare. Apoĭ i-au trimis şi Alexandru luĭ Darie o traistă de chiperiŭ, zicînd: «Aşa sînt oştile mele».

S'aŭ mirat monahul, auzindu-le acestea. I-aŭ zis cneazul: «Ce te mirĭ, că acestea miĭ de-a pururea şăd aicea, iară în vreme de nevoe şi înmiit maĭ multe oştĭ aducem la războiŭ. Însă maĭ în scurt să-ţĭ spuiŭ adevărul: călugăre, eŭ încă de la Sfîtagura, de cînd şădea stareţul Paisie în mănăstire Pandocratuluĭ, la chiliia Sfîntuluĭ Costantin, de atuncea sînt rînduit ca să-ĭ dao războiu în toată viaţa luĭ. Şi, fiindcă şădea acolò cu linişte, am rădicat eŭ pe oariĭ-cariĭ cu chip de rîvnă ca să vie la călugărie,

www.dacoromanica.ro

carii avea şi sirmea din destul, şi l-am îndemnat să-şi facă mănăstire la proorocul Ilie, şi cu multe grijĭ l-am încărcat, şi, văzînd că şi acolo şăzînd ne arde luminile ochilor, am îndemnat pe lăcuitorĭ ca să le dea o mănăstire înpărătească, şi acolò puţin nu căzuse în unghiile meale. Iară, Hristos al lor ajutîndu-le, am rămas biruit. Însă după aceia, găsind vreme cu prilej, i-am rădicat cu totul şi i-am adus în Moldova, la mănăstirea Dragomirna. Şi acolò numaĭ unul dintru aĭ noştri am găsit. Decĭ am rădicat oştile chesariceştĭ şi aŭ cuprins cu stăpînire locul acela[1]. Iară pe stareţul l-am gonit şi l-am adus la Secul, şi acolò am găsit iară pe unul de aĭ noştri. Decĭ am îndemnat pre stăpînitorĭ ca să le dea mănăstirea Neamţuluĭ. Acolò am găsit doĭ de aĭ noştri. Şi, acolò unde este medeanul de războiu şi al lor şi al nostru, pre mulţĭ am căştigat.

Decĭ i-au zis monahul: «Apoĭ nu se mîntuescu din mîinile voastre niciunul dintru aceia aĭ stareţuluĭ?». I-aŭ răspuns: «Cît aŭ fost stareţul viŭ, mulţĭ aŭ scăpat, dar mulţĭ am şi cîştigat». I-aŭ zis monahul: „Acum aĭ mulţĭ cu tine?». Iară el a zis: «Aicea în Neamţŭ numaĭ cinzecĭ de mĭĭ, fiindcă în Secul am lăsat zece mĭ». Şi i-aŭ mai zis monahul: «Apoĭ îngerĭ nu sînt aicea?». I-aŭ răspuns: «Cum nu? Că fieştecare călugăr are cîte un înger. Iară ceĭ ce ascultă pre Iisus încă şi maĭ mulţĭ aŭ cu sine înpreună.» I-aŭ maĭ zis monahul: «Apoĭ îngerĭĭ nu pot nimic înpotriva voastră?». I-aŭ răspuns cneazul: «Să-ţi spuiŭ ţie, călugăre, că atîta putere are un înger, cît pe tatăl nostru Satana îl goneşte cu toate oştile luĭ, cît nu poate nicĭ înnapoĭ să caute». Dară zice: «cînd?». «Cînd ascultă călugărul pre Iisus şi face poruncile luĭ Dumnezeu».

Atuncea, aşa vorbind eĭ între sine, monahul cu cneazul, iată că răspunserá un cuvînt poruncitoriŭ: „Haide de grab», un cuvînt turcesc, adecă: «degrab mergeţĭ», «mezghet». Şi numaĭ decît s'aŭ văzut că aŭ eşit o săniuţă de cele de poştă, cu caĭ cu tot, şi în loc de caĭ era trei[ze]cĭ de dracĭ în chip de cîinĭ înhămaţĭ, carii era negri şi din ochĭ slobozea scînteĭ de foc. Şi în săniuţă şădea unul cu haine călugăreştĭ, ca un arhimandrit cu barba mică neagră, şi treizăcĭ mergea înnainte calauze, şi alţĭĭ treizecĭ înprejurul luĭ, şi în capră şădea vezitiŭ, şi, în

[1] Bucovina.

www.dacoromanica.ro

loc de biciŭ, ţinea un şarpe de cap, şi mînà pe ceialalţi. Şi, cînd aŭ lovit cu biciul întîiŭ, numaĭ cît aŭ mişcat săniuţa, şi iară, cînd au lovit a dooa oară, aŭ ţiuit urechile tuturor. Şi îndată aŭ purces pe la vale, pe la spiţărie, şi pe la casa îndrăciţilor; şi acolò pre drept casă, pre malul magherniţiĭ, aŭ întîlnit pre alt căpitan de poştă, cu cinsprezeace înnainte şi cu alţi cinsprezece înnapoĭ, asemenea lor, urîţi şi scîrnavi, şi aŭ dat bună calea unul altuia. Şi aŭ întrebat ceĭ ce viniia: „unde te ducĭ, bimbaşà Savracachi?". «Mă duc», zice, stăpîne, că m'aŭ trimis cneazul Zarafil pînă la Tîrgul Neamţuluĭ şi pînă la tîrgul Pietrii pentru o tribuinţă. Dar tu, căpitane Lostuţione, de unde viĭ?» I-aŭ zis luĭ: «Stăpînul m'aŭ trimis aicea, la mănăstirea Neamţuluĭ». «Pentru ce», zice, «te-aŭ trimis?». I-aŭ răspuns luĭ: «Un călugăr s'aŭ aşternut cu faţa la pămînt şi cu lacrămĭ roagă pre Dumnezeŭ ca să ne prăpădească pre noĭ, şi aŭ ars inima stăpînuluĭ». Iară acela i-aŭ zis: «Dar aicea este cneazul Zarafil; să mergĭ la dînsul şi să-ĭ arăţi cum zice să nu merg».

Şi iată că numaĭ decît sosi înnaintea cneazuluĭ căpitanul acela, iară cneazul, înteţind cu cuvîntul, i-aŭ zis: «Ce, ce aĭ venit tu, bre?». I-aŭ răspuns căpitanul: «Stăpînul m'aŭ trimis». «La ce? La ce maĭ de grab», întrebîndu-l, «la ce te-aŭ trimis?». Răspunde căpitanul: «Un călugăr s'aŭ aşternut cu faţa la pămînt şi cu lacrămĭ roagă pre Dumnezeŭ ca să ne piarză pre noĭ, şi aŭ ars inima stăpînuluĭ». Iară cneazul îndată i-aŭ zis: „Dar aicea treaba mea este». El iar aŭ zis: «Nu ştiŭ, stăpînul m'aŭ trimis». I-aŭ zis cneazul: «Haide du-te». Şi s'aŭ dus, şi aŭ început a scutura chilia călugăruluĭ aceluia. Şi îndată fulger din cieriŭ *(sic)* s'aŭ trimis aicea.

„Şi, făcîndu-să Sofronie stareţu în locul luĭ Paisie, şi milostiv fiind aŭ primiit feliŭ de feliŭ de feţe, şi aŭ primit şi copiĭ micĭ, înpreună să petreacă cu călugăriĭ, că pe copiĭ, precum în cărţile voastre să scrie, zicînd: «nu Dumnezeŭ îi duce la mănăstire, ci Satana», şi iarăşĭ în cărţile voastre este scris că unde sînt copiĭ şi vin, nu-ĭ trebuinţă de Satana, şi încă aŭ rădicat zece miĭ, şi am rămas cu doaozecĭ de miĭ.»

Decĭ i-aŭ zis monahul: «Dară aceia unde sînt rînduiţi?». I-aŭ răspuns cneazul: «Înlăuntru în mănăstire opt miĭ, iară pe la chiliile cele di pe afară doao miĭ». I-aŭ zis iarăşĭ monahul: «Dar la schit la Vovedenie?». I-aŭ zis: «Doaă sute». «Şi la Pro-

www.dacoromanica.ro

cov?» «Treĭ sute». „Pentru ce", i-aŭ zis monahul, «la Procov maĭ mulțĭ, iară la Vovedenie maĭ puținiĭ?». „Acolò la Procov", i-aŭ zis cneazul, «totdeauna să roagă luĭ Dumnezeŭ (și este loc îndosit, fără de smintele). Iară la Vovedenie vin mireniĭ, mueriĭ și copiĭ». Iarăși i-aŭ zis monahul: «Dară cu ceĭ ce umblă pe afară în ascultare cîțĭ umblă?». I-aŭ răspuns cneazul: „Niciunuĭ". «Pentru ce?». I-aŭ răspuns cneazul iar: «Ceĭ ce umblă în voile lor sigurĭ cad în prăpăstiile răutăților și a poftilor celor reale, și nu avem trebuință a luoa aminte de eĭ, că singurĭ să pierd pre dînșiĭ și să daŭ în unghiile noastre. Iară de ceĭ ce cu ascultare dreaptă și în frica luĭ Dumnezeŭ umblă, nu putem nicĭ de cum să ne atingem de dînșiĭ, că îĭ păzește Hristos al vostru.»

Acestea toate auzindu-le monahul de la dînsul, i-aŭ maĭ întrebat: „Decĭ ce maĭ șezĭ acum aicea? Că toate să fac dupre voia ta. Starețul aŭ murit, vin din destul să aduce, copiĭ să priimesc, mueriĭ vin la mănăstire. Apoĭ ce maĭ zăboveștĭ?" Decĭ cneazul, oftînd greŭ, aŭ zis: «Ah blestematele de terfeloage de cărțĭ, arde-le-ar focul, pentru acelea maĭ șădem. Că aŭ întrarmat starețul pe uceniciĭ săĭ cu toate cele maĭ tarĭ arme, și nu putem acum pentru acelea a ne duce. Dară însă de grab și de acelea mă voiŭ răsufla, că le voiŭ răpune, și de-aciia mă voiŭ odihni.» Și i-aŭ zis monahul: «Cum de-mĭ spuseși tu acestea taine ali tale?». I-aŭ răspuns cneazul: «Și cum pociŭ să nu ți le spuiŭ, măcar de și foarte făr de voe îmĭ este? Pentru că Dumnezeŭ m'aŭ silit. A[ŭ] nu vezĭ pe îngerul luĭ Dumnezeŭ că șade deasupra capului mieŭ?». Și ridică monahul ochiĭ în sus și văzu pe arhanghelul Mihail maĭ mult decît soarele strălucind și toiagul arhanghelului înfipt în grumaziĭ cneazului. Iară monahul, cum aŭ văzut pe arhanghelul, îndată aŭ căzut la pămînt și aŭ zis: «Pieriĭ eŭ Doamne». Iară arhanghelul aŭ zis: «Nu te teme, că nu veĭ peri».

Decĭ s'aŭ sculat monahul de la pămînt. Și aŭ zis îngerul Domnuluĭ: «Vezĭ, smerite călugăre, ce vrăjmașĭ cumpliți și neadormițĭ aveți asupra voastră? Ci vă întăriți întru Domnul și întru puterea tăriiĭ luĭ și vă siliți din tot sufletul spre poruncile luĭ, că Dumnezeŭ este cu voĭ». Acestea zicînd îngerul, s'aŭ atins de toiagul acel de foc care îl ținea în mînă de grumaziĭ n[cazului], și îndată s'aŭ făcut ca niște fum și ca niște apă în-

www.dacoromanica.ro

puţită[1], şi s'aŭ făcut nevăzut, şi aŭ întrat în pămînt cu toate oştile luĭ. Iară îngerul cu multă slavă şi bucurie s'aŭ înnălţat la ceriŭ.

Iară bietul călugăr aŭ căzut la pămînt uimit şi înspăimîntat, cu amar plîngînd. Şi aşa plîngînd s'aŭ trezit, şi după aceia aŭ şezut doaă zile şi doaă nopţĭ, nimic mîncînd saŭ bînd, tot plin de mâhneciune. Apoĭ a treia zi, adormind puţin, i-aŭ zis oarecine: «Ce te mîhneştĭ? Scoală-te şi mergĭ de le spune acestea fraţilor tăĭ, ca să le scrie spre folos, întărindu-să întru Dumnezeŭ şi păzindu-ĭ toate poruncile luĭ.»

Aceste puţine din cele multe ce aŭ vorbit monahul cu diavolul acela arătat în chip de cneaz.

Sfîrşit.

Am scris acĭastă vedenie la anul 1849, Octovrie 12, de pe-a părinteluĭ Ghenadie. Şi o preascriseiŭ eŭ, Mattheiŭ monahul Munteanul.

(Caiet cu scrisoare de modă veche; dăruit prin mine de anticvarul M. Pach Bibliotecii Academieĭ Romîne.)

II.

Acte din Dîmboviţa

1.

Adecă eŭ, Oprea vătafu snă Andreiŭ Frăcilĭ otŭ Coteneştĭ sudŭ Muşcelŭ, şi eŭ, Pantazi otŭ tamŭ, şi eŭ, Ilie otŭ tamŭ şi eŭ, Ionŭ snă Miculuĭ otŭ tamŭ, dat-amŭ alŭ nostru *(sic)* adăvăratŭ şi credincos zapisŭ la mâna dumnealuĭ vătafuluĭ Marco otŭ Pietroşiţa precumŭ să să ştie că i-amŭ vândutŭ muntile, anume Coteanulŭ, dreptu bani gata tl. 103 pl. ca să-ĭ fie dumnealuĭ de moşie stătător, neclătită, dumnealuĭ şi feorilorŭ şi nepoţiloruŭ căţĭ Dumnezeŭ îĭ va dărui, moşie ohabnică. Că noĭ l-amu vândutu dă a noastră bună voe, ca să-lŭ stăpănească dumnealuĭ cu bună pace de către noĭ şi de către totŭ neamulŭ nostru. Iarŭ, de vomŭ face noĭ alte meşteşugurĭ, să fiimu mare gloabă închinaţĭ, orĭ la ce judecată s'arŭ întâmpla. Şi să să ştie hota-

[1] In ms.: înpărţită.

www.dacoromanica.ro

[rulŭ] munteluĭ: pă dinŭ susŭ să hotăraşte cu Stoineştiĭ, dinŭ apa Ialumiţiĭ merge înŭ susŭ pă movila dinŭ susŭ şi dă pă înŭ stână şi dinŭ stână merge pă înŭ Baba pă dinŭ josŭ şi dă în licuriciŭ şi dă în strunga miţilorŭ, şi apucă vărfulŭ c... Coteanuluĭ, şi apucă Sleamea în josŭ pă dinŭ cătroò să hotăraşte cu Valea Tătaruluĭ, şi coboară înŭ Ialumiţă, înŭ Gălgoiŭ, pă dinŭ josŭ de Căşărie. Dă ačasta amŭ datu zapisulŭ nostru ca să să creaază. Şi pentru credinţa ne-amu pusŭ iscăliturile şi degetele înŭ locu dă peceţi ca să să crează. Şi amŭ pusŭ şi oamenii, bunĭ marturĭ, care aŭ fostu faţă. Şi amŭ scrisŭ eŭ Şarbanŭ logofătŭ cu zisa lorŭ.

Avgust 13 dni, lt. 7250.

Eŭ, Oprea văt. vănzătorŭ. Eŭ Pantazi vănzătorŭ. Eŭ Ilie vănzătorŭ. Eŭ Cărstea sinŭ... vănzătorŭ..., iscălitŭ cu mîna mea. Eŭ Ionŭ vănzătorŭ... Eŭ Miculŭ sănŭ Ionŭ, vănzătorŭ. Eŭ Marinŭ văt. otŭ Pietroşiţa mart. Eŭ Stanŭ Şărbulea. Eŭ Pascu Buta mart. Eŭ Bucurŭ plăiaşŭ mart. otŭ Holbavŭ. Eŭ Necula Surdu otŭ tamŭ mart. Eŭ Tudorŭ săn Banu otŭ Pietroşiţa mart. Eŭ Simionŭ snă Braghişŭ otŭ Bezdeadŭ. Eŭ Costandinŭ părc. Ciocodeaiŭ otŭ Ţăţa mart. Popŭ Ionŭ sinŭ popŭ Dobre mart.

(Vo:)

Şi dintr'aceştiĭ banĭ ca scrie în faţa zapisuluĭ amŭ datŭ Radului Văşicĭ fl. 55, care aŭ fostŭ muntile zălogŭ maĭ dănainte vreame, şi iarŭ amŭ datŭ luĭ Pantazi tl., 4, şi i-amŭ datu banii văt. tl., şi luĭ Ilie i-amŭ datŭ tl. 10, frate-săŭ Stanŭ Colţu 10, şi maĭ datŭ Miculuĭ snă Ionŭ cumnatu văt. Marco tl. 10, şi amŭ datŭ luĭ Ionŭ Parlal[o]ga tl. 8 pl.

Şi s'aŭ datŭ adolmaşu dă tocmeală ...vinu dă banĭ 60.

(Proprietatea mea.)

2.

20 Iulie 1755. «Eŭ, Oprea vătafŭ Coteanesculŭ, dinpreună cu nepotulŭ mieu Miculŭ i cu Pantazi i cu Ilie şi cu Ionŭ Palaloga», recunosc «dumnealuĭ jupănuluĭ Şărbanŭ Fusea» «unŭ munte ce să chiamă Coteanulŭ, sudŭ Dămboviţă, care să hotaraşte pre dinŭ josŭ cu Valea Untele, Valea Tătaruluĭ, şi pre dinŭ susŭ să hotăraşte cu — (alb), şi lungulŭ merge dinŭ apa Ialomiţiĭ înŭ susŭ pănă — (alb), vîndut lui Marco vătaf din

www.dacoromanica.ro

Pietroşiţa, care-l vinde lui Fusea, fără a fi plătit toţi banii. Daseră în judecată pe acesta, care făcuse «căşărie». Plăteşte restul. Scrie «p. Ioan ec. dom».

(Şi copie din 1802.)
(Proprietatea mea.)

3.

1-iu Novembre 1785. Mihaiu Costandin Suţu Voevodŭ, «jup. Stoicăi, Vladului Baltacŭ i Stoicăi Inescu şi celorlalţi moşneni ai lorŭ Ineştii dinŭ satulŭ Muroeni sud Dimb.», pentru «muntele ce să numeşte Valea Creţii i Jipii, căruia i să zice şi Horoaba, dinŭ sud Dămb.», de către «Gheorghe i bratŭ ego Şărbanŭ, fecŏrii Stancăi dinŭ Stoeneşti». Aceştia cereau, după «sineturi vechi», Horoaba şi Padina (act de la April 7118, Radu-Vodă, act de la Şerban-Vodă, 7195, şi anaforà din 7254). Căpătaseră Padina «la judecata dinŭ Domnia fratelui Nicolae-Vodă Caragea» (1783). Baltac aduce hotărnicia din Iulie 7222 «a lui Stanŭ Velŭ Căpitanŭ za Cazaci, cu nume de Valea Greţii şi Jipii»: Adversarii «pricinuia că 60 de ani aŭ fostŭ neamulŭ lorŭ înstrăinatŭ prinŭ Ţara Ungurească şi n'aŭ pututŭ să-şi caute»: dar de 40 de ani au revenit. De ce au tăcut? «Aşa aŭ hotărît judecata că, nu 40 de ani de i-arŭ fi stăpănit Ineşteni de faţă cu neamulŭ Stancăi, ci măcarŭ zece de arŭ fi stăpănit Gheorghe i Şerbanŭ de faţă, iarăşi, după coprinderea pravililorŭ, care dă sorocŭ dă zece ani la ceі ce sîntŭ de faţă şi dooăzeci la ceі ce lipsescŭ, nu arŭ avea putere Stanca saŭ fecŏrii ei să scoaţă pă Ineştii dinŭ stăpănire; cu cătŭ mai vărtosŭ că însuşi părinţii lor şi ia aŭ suferitŭ pă Ineşti a stăpăni acelŭ munte înŭ 40 de ani, fiind de faţă cu Ineşti.» S'a făcut anaforà. «Care anaforà viindŭ înnaintea Domnii Meale şi cetindu-să, măcarŭ că dinŭ cele arătate mai susŭ îndestule dovezi amŭ vazutŭ pentru dreptatea Ineştilorŭ, darŭ după orăndnială amŭ poruncitŭ Domniia Mea de s'aŭ cetitŭ în auzulŭ lui Gheorghe şi Şărbanŭ hotărărea dumnealorŭ boerilor ca, de aŭ a elaţiie, să mai facă să arate Domnii Mele. Aŭ răspunsŭ că niclo apelaţie n'aŭ să facă pentru muntele Horoaba, cunoscăndu-şi însuşi dreptatea cumŭ că umblă răŭ, fără de numai pentru muntele Padina ce l-aŭ luatŭ cu judecata.» Se cercetează, şi «s'aŭ izbăvitŭ şi s'aŭ înpăciuitŭ».

www.dacoromanica.ro

Hotarele Horoabeĭ: «de la obîrşiia văi Horoaba pă muche până în piscuĭ Doamnii, piîsculŭ cu tărla până la capulŭ piscului pă Valea Doamneĭ înŭ josŭ până înŭ Ialomiţă, pă apă în josŭ până la gura Valea Horoabeĭ, pă matcă în susŭ până la obîrşia Horoaba din josŭ şi dinŭ susŭ... Şi am poruncitŭ dumnealuĭ Velŭ Logft. de ne-aŭ adusŭ hrisovulŭ răposatuluĭ Domnŭ Radulŭ-Vodă cu lt. 7118, a luĭ Gheorghe şi bratŭ ego Şărbanŭ, de amŭ ocolitŭ cuvântulŭ munteluĭ Horoabeĭ după obiceĭŭ cu chinavariŭ şi iarŭ li s'aŭ datŭ la măinile lorŭ, cumŭ şi alte cărţĭ dinŭ sineturile luĭ Gheorghe şi Şărbanŭ frate-săŭ, ce nu le-aŭ fostŭ trebuinčoase, cu porunca Domnii Mele s'aŭ opritŭ la logofeţiia Divanuluĭ. Aşijderea să aibă Vlad Baltac cu cetaşĭ luĭ a ţinea şi a stăpăni şi stăna răuluĭ din Lecniţă, ce să ţine dinŭ muntele Padina, Strungiĭ şi Colţiĭ, care este a luĭ Gheorghe şi bratŭ ego Şărbanŭ», după zapisul din 10 Septembre 7210, zălogită fiind pentru 138 de taleri şi acuma cumpărată pe 650 total; «care zapisŭ îlŭ văzumŭ şi Domniia Mea cu lt. 1785, Noemv. 3, adeveritŭ şi întăritŭ şi de dumnealorŭ cinstiţiĭ şi credlnčoşi boeriĭ Domnii Mele, dumnealuĭ Scarlatŭ Greceanu Velŭ Logf. de Ţara-dă-susŭ şi de dumnealuĭ Manolache Creţulescu Velŭ Logft. de Ţara-dă-josŭ». Hotarul: «pe apa Horabeĭ înŭ susŭ până unde ese apă, de acoleà pe Lecniţa cea adîncă, şi de acoleà înŭ susŭ până înŭ hotarulŭ ungurescŭ, apoĭ pe rândul Colţilorŭ până în strunga de spre Răsăritŭ, şi dreptŭ de vale, pă rândulŭ Colţilorŭ, înŭ fîntîna care ia apă, dinŭ fîntînă în capulŭ pisculuĭ, unde este şi cruce în piiatră, şi de acoleà dreptŭ în apa Ialomiţiĭ, în lespedea cea lată, unde este iarŭ cruce, şi pe Ialomiţă în susŭ până în gura văi Horoabiĭ».

Marturi: fiii, Ioan, Grigorie, Alexandru, Pană Filipescu Vel Ban, Nicolae Brîncoveanu Vel Vist., Dumitrachi Racoviţă, Vel Vor. de Ţara-de-sus, Ianache Moruz Vel Vor. de Ţara-de-jos, Scarlat Greceanu Vel Log. de Ţara-de-sus, Manolache Creţulescu Vel Log. de Ţara-de-jos, Alexandru Manu Vel Spătar, Grigore Suţul Vel Post., Istrate Creţulescu Vel Clucer, Ioan Florescu Vel Păh, Ştefan Văcărescu Vel Stol., Alexandru Suţul Vel Comis., Scarlat Fălcoianu Vel Sluger, Anton Vel Pitar. Scrie Ianache logf. za taină.

Iscălitura Domnului, monogramă şi pecete.

www.dacoromanica.ro

(Copie, pentru că, «celŭ vechiŭ avîndu-lŭ îngropatŭ, s'au stricatŭ slovele de nu să poate ceti»; acesta după «condica Divanuluĭ»; 1827, 30 April.)

III.

Un cetitor romîn al lui Petrarca

Cu cè maĭ plecată închinăciuni sărutŭ măna.

Iaste lucru foarte de mirat vrednic, cum dumneata, biruitoare fiindŭ, îmĭ puĭ înnainte o capitulaţie cu articole aşa puţine la număr şi uşoare la feliŭ. Dacă vreĭ prinŭ aciasta să arăţĭ numaĭ mărime sufletuluĭ ce p[orţĭ], te încredinţăzŭ că maĭ de multă vreme şi maĭ bine de la toţĭ aciasta amŭ cunoscut şi mărturisesc; iarŭ, dacă [numaĭ] compasie pentru mine facĭ, iaste puţinŭ. Cu toate aceste, «fie voia ta». De a ţinè pace cu dumneata iaste mie spre multă cinste, măcarŭ că, întru toate vir[tuoasă] şi înbunătăţită fiindu, la măsura dragosteĭ şi a [meş]teşuguluĭ eştĭ departe de mine. Nu sănt [la] îndoială (precum şi însuşŭ scriŭ) că pururе şi la toată litera delicateţiĭ greşăscŭ, darŭ norocire că cor[espon]duescŭ cu cè maĭ lesne ertătoare care aŭ putut firea [pro]ducui. *Petrarca pentru asămuire personalĭ zice că [l-aŭ făcut Dumnezeu josŭ pre pămîntu ca să arăte cît poate susŭ în ceriŭ.* Ačasta iaste opinia mia cè despre dumneata.

Pace între noĭ iaste încheiată, şi pecete tractatuluĭ vecĭnic fie statornica iubire dumitale asupra aceluĭ ce cinste are a să numi

a dumitale văr credincosŭ şi slugă mică
Cost. Sturza.

821, Avg. 30,
Cernăuţiĭ.

N. B. Cucoanĭ Marghioriţiĭ milione de închinăciunĭ, şi o rog să nu mă deĭ uitărĭĭ, cît şi ţăţachiĭ Căsandri şi bădiţăluĭ Cos[tantin], sărutŭ cinstită măna dumnealorŭ.

Rogu-te înştiinţează-mă de aĭ priimitŭ o carte de la mine ce amŭ trimis-o prinŭ alŭ meŭ prietenŭ Iacovŭ Cernevschi, în care carte era şi o carte către verişoarile ţăţachiĭ Catincăi, cărora prè poftescu să le înfăţoşazĭ plecatele mele închinăciunĭ; luĭ Mr. Condoléou multe închinăciunĭ.

www.dacoromanica.ro

Buhna ce era la dumneata să află acumŭ aicĭ în Cernăuţĭ şi să plimbá de dimineaţă pănă în sară.

Carte ştiută rămăi la dumneata, şi nu o da. Voĭ face răspuns pe ravaşŭ ce l-amŭ priimitŭ prinŭ dum. Iacovŭ Cernefschi cu altŭ ocazionŭ saŭ maĭ bine să zicu cu Cheraţa, care iaste hotărîtă a vini cu soru-mè Catinca. (De altă mână:)

P. S. Eŭ, plecatulŭ şi supusulŭ dumitale, cu cè maĭ umilită plecăciune sărut măinile, şi nu potŭ a-ţĭ încredinţa mulţămire ce sămte inima mè văzăndŭ bunătate ce aĭ pentru mine a-mĭ scrii şi a nu mă uita şi a-mĭ aduce aminte de făgăduinţă.

IV.

Corespondenţa lui Capodistria cu Ioan Carageà Voevod

Printre hîrtiile de familie moştenite dela străbunicul mieu Ioan Gheorghe Caragea Voevod se afla şi o colecţie de şaisprezece scrisori trimise între 1817 şi 1827 de contele Ioan Capodistria, atuncea titular al Ministeriului rus al Afacerilor Streine, şi de Contele Nesselrode.

Aceste scrisori (în afară de cele două diŭ urmă, fără vre-o însemnătate istorică) au un caracter oficial şi nu alcătuiesc decît o parte din corespondenţă, restul fiind pierdut, dacă nu s'ar afla cumva în arhivele din Petrograd minutele, precum şi răspunsurile lui Carageà. Cu toate aceste lipsuri, ele aruncă lumină asupra relaţiilor lui Carageà cu Curtea rusească şi daŭ un număr de lămuriri pînă acum necunoscute. Pentru aceasta ele merită să fie scoase din uitare pînă ce arhivele din Petrograd să fie puse într'o zi la dispoziţia noastră, dîndu-ni putinţa să publicăm corespondenţa în întregime.

În scrisoarea a doua Capodistria susţine, în calitatea sa oficială, principiile Sfintei Alianţe, pe cînd a patra, cu un caracter mai privat, îl dovedeşte organisatorul unei societăţi menite să pregătească spiritele pentru noile principii ale Revoluţiei franceze, antemergătorii independenţei greceşti şi, indirect, ai învierii româneşti.

Într'această corespondenţă mai vedem tratativele lui Carageà

www.dacoromanica.ro

cu Guvernul rus pentru a găsi un adăpost cu familia sa în Rusia la retragerea sa din Domnie, după pilda dată de Dimitrie Caantemir, Alexandru Mavrocordat Firarul şi Constantin Ipsilante.

E foarte bine lămurit cît de mult Guvernul rus ţinea la aplicarea terminului de şapte ani de Domnie stabilit prin firmanul de 1217 (1802) (Wilkinson, ed. 1824, p. 379). Această solicitudine, în aparenţă desinteresată, pentru locuitorii ţerilor noastre alcătuieşte basa tuturor tratativelor ruseşti cu Poarta. Este în totdeauna un bun prilej pentru a se amesteca în treburile Principatelor, aşteptînd ziua unei anexări definitive!

În publicarea scrisorilor de mai jos am respectat une ori ortografia, cîte odată cam ciudată, a originalelor.

1.

Mon Prince,

Les communications que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'adresser directement nous parviennent aussi par les rapports d'office de l'Envoyé de Sa Majesté Impériale à Constantinople. Elles n'ont pas cependant pour cela moins d'intérêt, et l'Empereur se plaît à en apprécier la valeur, et pour l'objet vers lequel elles se dirigent et par la noblesse des sentimens qui les accompagnent.

Nous avons aussi tout lieu d'espérer que l'issue heureuse des négociations dont Mr. le Baron de Strogonoff est chargé [1], conciliera le maintien et l'affermissement des relations qui existent entre les deux Empires, avec la plus grande prospérité intérieure des Principautés. Votre Altesse, en y contribuant, aura la satisfaction de recueillir tous les suffrages. Elle ne peut douter de celui de l'Empereur.

Permettez-moi, mon Prince, de Vous exprimer ici toute ma sensibilité pour la part que Vous avez bien voulu prendre aux bontés dont Sa Majesté Impériale m'honore. Elle vient d'y ajouter une nouvelle preuve en consentant à ce que j'aille chercher à Carlsbad l'amélioration de ma santé. Je vais être séparé de mes devoirs d'office jusqu'au mois de septembre.

Si dans cet intervalle Votre Altesse avoit quelque communication directe à faire à Sa Majesté Impériale, Elle pourra s'adresser au Secrétaire d'État Comte de Nesselrode, dirigeant le Ministère de Affaires Étrangères.

[1] V. Hurmuzaki, XVI, p. 1009 şi urm. şi „Dépêches du chev. de Genz, publ. par Prokesch-Osten" I, p. 279 şi urm.

www.dacoromanica.ro

S. Ex. se fera une véritable plaisir d'entretenir avec Elle les relations qui ont eu lieu jusqu'ici à la plus grande satisfaction de l'Empereur et pour le bien des pays qui sont confiés à l'administration paternelle de Votre Altesse.

Je La prie d'agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très humble ettrès-obéissant serviteur
(s) Le Comte Capodistrias.

S-t. Pétersbourg, le 1 juin 1817.
A S. A. Mr. le prince Karadjia.

2.

Mon Prince,

Je suis très sensible aux témoignages de confiance que Votre Altesse a bien voulu me donner par Sa lettre du 13/25 juillet. Le sieur George Paapas, qui en a été le porteur, m'a aussi entretenu des détails qui troublent quelque fois, mon Prince, Votre repos. Ce messager, avec la fidélité qui le caractérise, m'a fait connoître en même temps Vos dispositions bienfaisantes à l'égard de ceux parmi nos compatriotes qui méritent le plus nos soins et notre prédilection.

Il vous dira de vive voix plus que je ne pourrais faire par la présente dans ce moment, attendu que, relativement à l'objet qui intéresse la solicitude de Votre Altesse, je ne saurois, à la distance où je me trouve, que L'assurer de la sévérité avec laquelle on examinera et l'on jugera les griefs en question, rien n'étant plus à cœur au Maître que j'ai le bonheur de servir que de respecter et de faire respecter scrupuleusement les égards que l'on doit à qui de droit.

Soyez donc persuadé, mon Prince, que sous peu Vous serez complètement tranquillisé sur ce chapitre comme sur tout autre fondé en justice et ayant pour but unique le bien-être et la prospérité du pays dont le sort Vous est confié par Votre Souverain.

C'est aussi en considérant constament le sort de nos compatriotes sous les véritables et seuls rapports de la morale que je crois de notre devoir le plus sacré de ne point nous refuser à tout ce qui peut contribuer à l'amélioration de leur état actuel.

Je dis: *leur État actuel*, parce qu'il ne nous appartient pas de préjuger l'avenir. Ce qu'il importe c'est de voir parmi nous des hommes élevés à la hauteur du temps, mais surtout des hommes à religion pure, à connoisances solides et à caractère honorable, quel que soit d'ailleurs le sceptre sous lequel il plaît à

www.dacoromanica.ro

la Providence de les tenir soumis. Tout ce que notre pauvre patrie a souffert par le passé ne dépendoit que d'une fausse direction donnée au patriotisme. On a prétendu régénérer la Patrie et la faire revivre par la rébellion, — comme s'il étoit donné aux hommes de créer l'indépendance des nations par enchantement ou comme si des actes perfides pouvoient jamais avoir d'autre résultat que les désastres engendrés par la perfidie. On s'est cruellement trompé. Que de sang répandu! Combien de victimes! Quelle démoralisation!

Que les erreurs du passé nous rendent du moins plus sages! Tâchons de faire du bien à nos semblables pour le seul plaisir du bien, et sans ancune autre vue ou intérêt quelconque. Tâchons de leur être utiles sans manquer pour cela aux devoirs que nous nous sommes engagés à remplir, chacun de nous dans sa sphère respective.

Tout homme simple qu'il est, notre Paapas a bien compris la simplicité et la droiture de cette doctrine. Il Vous en parlera avec conoissance de cause et Votre Altesse en verra une aplication très évidente dans la copie ci-jointe, que je prens la liberté de Lui adresser.

En recommandant à Sa bienveillance le porteur, je La prie d'agréer l'assurance de ma haute considération.

(ss) Le Comte Capodistrias.

à Franzosensbrunnen,

le $\frac{22 \text{ août}}{3 \text{ septembre}}$ 1817.

3.

Mon Prince,

Si le Ministère a différé de répondre aux communications de Votre Altesse, et si dans mon particulier j'eusse dû m'acquitter de ce devoir depuis mon retour en Russie, n'attribuez, mon Prince, ce retard qu'aux circonstances, pour ainsi dire matérielles du service. Les déplacemens n'en favorisaient pas l'activité, et d'ailleurs plusieurs affaires d'un interêt européen ont absorbé jusqu'ici tout le temps et tout le travail.

Nous tâcherons donc de reparer ce silence involontaire en résumant ici le contenu de toutes les lettres de Votre Altesse, et en Lui fesant part des observations qu'elles ont motivées.

Deux objets semblent, mon Prince, vous tenir à cœur. Le premier c'est de rendre plus faciles vos relations avec Mr. de Pini[1]. Le second a trait à la durée de Votre administration et à la situation dans laquelle Votre Altesse semble disposée

[1] Pini sosi la Bucureşti în Aprilie 1817.

www.dacoromanica.ro

à vouloir se placer, une fois que le Gouvernement de la Valachie sera confié à un autre Hospodar.

Quant au premier article, l'Empereur a daigné prendre connoissance des prétentions formées par son Consul-Général et des plaintes qu'elles ont occasionnées.

Les unes et les autres trouvent une explication qui est indépendante de toute influence personnelle. Le prédécesseur de Mr. Pini avoit négligé, dans l'exercice de ses fonctions, des formes consacrées par les usages et autorisées par les principes qui caractérisent les rapports de l'Empire de Russie avec les Principautés.

Le Conseiller d'État Kiriko ayant été rappelé, son successeur ne devoit, ni pouvoit suivre ses traces.

La conduite de Mr. Pini est donc strictement conforme à ses devoirs, et nous dirons plus : elle lui mérite le suffrage de Sa Majesté Impériale.

Votre Altesse, à son tour, ne ponvoit regarder avec indifférence la reproduction d'usages qu'Elle n'a pas trouvés en vigueur lors de Son avènement à la Principauté, — et c'est à ce titre que la peine qu'Elle en a éprouvée était aussi naturelle que plausible. C'est à la mitiger par l'ascendant seul de la raison, accompagné de tout ce que le respect et la déférence ont d'agréable, que Mr. Pini auroit dû s'employer directement auprès de Vous.

Si ses procédés n'ont point répondu quelque fois à ce surcroît de délicatesse, nous pouvons cependant Vous assurer que les intentions de Mr. Pini ont été, constamment, droites et pures.

Aussi les témoignages que Votre Altesse vient de donner en dernier lieu à Mr. le Baron de Strogonsoff, de Sa satisfaction à l'égard de cet employé n'ont pu manquer d'être agréables à Sa Majesté Impériale.

Nous ne doutons pas que, par la suite, il ne réussisse à se concilier de plus en plus la confiance de Votre Altesse, sentiment que ce fonctionnaire est digne d'inspirer.

Passons maintenant à la seconde question. Elle n'est pas du ressort exclusif du Cabinet de Sa Majesté Impériale. Les calculs par lesquels Votre Altesse évalue le temps de Sa régence, ainsi que les décisions qui s'y rapportent, ne peuvent point être jugés isolément par l'une des Puissances qui ont signé les stipulations. Cet objet, d'ailleurs, fait partie de ceux qui sont actuellement en discussion. C'est aux négociations à les définir et à les préciser dans les vues exclusivement salutaires aux pays. Ne désirant que le bien être et les progrès de la civilisation de ces contrées chrétiennes et limitrophes, l'Empereur ne peut désirer que de les voir placées sous une administration paternelle.

www.dacoromanica.ro

Elle ne saureit l'étre, si les Hospodars étoient déplacés arbitrairement, et si le temps de leur régence étoit extrêmement bref ou prolongé à volonté.

Dans le premier cas, les innovations qui écrasent et démoralisent les peuples seroient multipliées et trop fréquentes, et, dans le second, les motifs qui porteroient à vouloir la continuation de la Régence d'un prince ne seroient pas toujours assez légitimes et exempts de partialité.

Tels sont les principes qui constituent les instructions dont Mr. le Baron de Strogonoff est numi. C'est à son zèle et aux talens dout il a donné des preuves à les faire fructifier pour la prospérité des peuples moldave et valaque.

Quelle que soit cependant l'issue des négociations, Votre Altesse désire dès ce moment savoir si l'Empereur seroit porté à Vous accorder, mon Prince, ainsi qu'à Votre maison, une paisible retraite en Russie.

Plusieurs des nobles grecs élevés au même rang et revêtus de la même dignité que Votre Altesse ont été accueillis en Russie. Le Gouvernement les combla de ses grâces. Mais aussi, il ne faut point se le dissimuler, ces circonstances n'ont rien de commun avec celles du temps actuel. C'est à la veille ou par la suite d'une guerre que les princes Kantimir, Ghica, Mavrocordato et Ipsilanti se réfugièrent en Russie.

Pour le cas donc où Votre Altesse seroit décidée à imiter l'exemple de Ses prédécesseurs, il est urgent de connoître d'avance quel est le plan de la conduite qu'Elle se propose de tenir à l'effet d'effecteur son établissement en Russie, sans encourir ouvertement l'animadversion de la Porte, ou du moins sans provoquer des griefs de sa part contre nous, qu'il seroit difficile de redresser par la seule voie des négociations.

Il Vous appartient, mon Prince, de Vous expliquer avec précision et de nous mettre à même de ne laisser désirer à Sa Majesté Impériale aucun détail à cet égard.

Votre Altesse a donné des preuves des qualités qui La distinguent et du zèle dont Elle est animée pour tout ce qui tend au bien des peuples confiés à son administration L'Empereur se féliciteroit donc de Vous voir établi en Russie avec les vôtres et de Vous compter tous, d'après Votre rang respectif, au nombre des zélés serviteurs de Son Empire. Votre Altesse a des titres à la bienveillance très particulière de Sa Majesté Impériale, et l'Empereur ne désire que Vous en donner des preuves. Mais, nous le répétons, ces considérations ne sortent point de la sphère des intérêts secondaires. Et elles ne sauroient avoir de crédit aux yeux de Sa Majesté Impériale qu'en tant que les intérêts majeurs ne s'opposeroient pas à l'accomplissement des vœux formés par Votre Altesse.

Ces intérêts majeurs sont le maintien de la paix avec la Tur-

www.dacoromanica.ro

quie. Or l'affermissement de cette paix exige que la bonne foi et la droiture président aux arrangemens dont on s'occupe. Il reste donc à savoir si l'émigration de Votre Altesse en Russie, opérée contre l'assentiment des Turcs, ne jeteroit pas un faux jour sur les intentions du Cabinet de St.-Pétersbourg. C'est à Vous, mon Prince, à résoudre ce problème.

Il ne me reste plus qu'à Vous remercier, mon Prince, de toutes les communications pleines d'intérêt dout Vous nous avez fait part. Votre correspondant de Vienne est bien instruit. Et ses observations sont le plus souvent faites avec sagacité et justesse.

Mais, comme il n'a point en connoissance positive de plusieurs affaires en discussion entre les Puissances Alliées, il s'est abandonné à des inductions souvent arbitraires et dénuées de fondement.

Je prendrai la liberté de rectifier quelques aperçus de Votre correspondant, mais ce sera par le prochain courrier.

Agréez l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-obéissant
serviteur:
(s) Le Comte Capodistrias

Moscou, le 5 décembre 1817.
Al S. A. M-r. le Prince de Caradja.
&. &.

4.

Mon Prince,

J'ajouterai quelques mots à la lettre d'office que j'ai l'honneur de transmettre aujourd'hui à Votre Altesse.

Il me tardoit de La remercier du fond de mon âme de tout le bien qu'ille fait à nos pauvres élèves. J'ai reçu très exactement les e nvois que le sr. Pappas m'a faits, e t je compte sur ceux que Votre munificence, mon Prince, me promet pour le temps que durera Votre Principauté. Je me réserve d'écrire moi-même aux deux autres illustres bienfaiteurs, Vlaghoutzi [1]. et Maurocordato [2]. J'espère sous peu de jours être dans le cas de mettre sous les yeux de Votre Altesse le règlement administra-

[1] Constantin Vlahuți, Mare-Postelnic 1813—14, ginerele lui Carageà.
[2] Alexandru Mavrocordat, Mare-Căminar în 1813—14, Mare-Căminar și Ispravnic 1814, Mare-Postelnic 1817—18, nepot de fiică al lui Nicolae Carageà Voevod. E unul din eroii războiului grec de independență (v. Zallony, p. 332).

www.dacoromanica.ro

tif au moyen duquel les souscripteurs anonymes auront connoissance régulière et annuelle de l'emploi des fonds qu'ils ont bien voulu vouer à cette œuvre patriotique et chrétienne[1]. Ye tâche de donner à cette institution une base solide et de la rendre antant que possible indépendante des hommes et des choses de notre temps. En effet, nous ne sommes qu'un hasard et un rêve, tant que nous nous considérons relativement à notre situation respective sur ce bas monde et à la durée de notre existence.

J'ose me flatter que l'établissement dont je m'occupe sera placé dans une parfaite sécurité et que les caprices de la fortune ou les menées de la malveillance ne parviendront jamais à y porter atteinte.

Vous, mon Prince, et les autres souscripteurs, tout en gardant le secret le plus sévère de Votre nom, vous devez cependant contribuer à la mise à exécution de ce plan. Il Vous sera réservé de nommer, pour Votre part, à perpétuité des jeunes gens qui seront élevés et instruits aux frais des souscripteurs.

Votre Altesse, ainsi que les autres membres de cette association philantropique, lèguera à ses héritiers le bonheur de jouir de cet avantage à tout jamais.

Je m'arrête à ces indications. Plus tard Votre Altesse verra le tout et ne dédaignera peut-être pas d'y donner son suffrage.

Je La prie d'agréer mes hommages:

(s) Le Comte Capodistrias.

Moscou, le 5 décembre 1817.

A. S. A. le Prince de Caradja.

5.

Mon Prince,

Les dernières communications de Votre Altesse, en date du 12 et du 13 janvier, ont été mises sous les yeux de l'Empereur.

Sa Majesté Impériale a daigné reconnoître la justesse des motifs que Vous exposez, mon Prince, à l'appui de Votre résolution.

Elle s'est également plue à apprécier la prudente circonspection et la régularité des mesures que Vous proposez de prendre pour la réaliser.

Si les raisons qui Vous portent à renoncer pour jamais à Votre Patrie demeurent toujours les mêmes et qu'elles soient également impérieuses au moment où Votre Altesse résignera la place éminente qu'Elle occupe maintenant, l'Empereur sera

[1] Este vorba de Societatea Filomusilor, precursoarea Eteriei, (v. M. Raybaud, „Mémoires sur la Grèce", Paris 1825, II, p. 174).

www.dacoromanica.ro

disposé alors de Vous accorder un asyle dans Ses États. Sa Majesté Impériale approuve conséquemment la marche que Vous Vous êtes tracée, mon Prince, à l'effet de donner à cette mesure le caractère le plus conforme aux circonstances et aux égards qu'il importe de ne point compromettre.

Eu Vous donnant, mon Prince, ces assurances au nom de mon Auguste Maître, je suis aussi autorisé à Vous prévenir que M-r. l'Envoyé Baron de Strogonoff va être muni concurremment d'instructions analogues à l'objet de Vons désirs.

Quant à celui de Votre lettre du 13 février, le Ministère se réserve d'y répondre pertinemment aussitôt après la réception des pièces relatives à la démarche qui fut prescrite au Consul-Général Pini. L'inspection de ces documens et les rapports de l'Envoyé Bron de Strogonoff nous mettront à même de réclamer à cet égard les ordres de Sa Majesté Impériale et de Vous faire connoître subséquemment, mon Prince, Sa haute décision.

J'ai l'honneur d'être, avec une haute considération,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-
obéissant serviteur,
(s) Le Comte Capodistrias.

Moscou, le 20 février 1818.
A. S. A. M-r. le Prince de Caradja

(Va urmà.)

DĂRI DE SAMĂ

Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, I, Sibiiu 1920.

Supt acest titlu războinic — e vorba de desfacerea din unirea cu Roma a majorităţii Românilor din Ardeal — se cuprinde o întinsă lucrare de 259 de pagini, la care se adaugă aproape tot atîtea altele de documente inedite, pe care se sprijină expunerea. Materialul e găsit în «Illiricele» de la Viena, dar mai mult la Moscova (călugării cerşetori) şi în Arhivele, cu totul necercetate până acum pentru Romîni, ale Mitropoliei din Carlovăţ, pe lîngă multe lucruri ce s'au mai găsit, la Pesta şi, la Sibiiu, mai ales în copiile de la Viena ale lui Rosenfels, care, pe vremuri, studia acelaşi subiect.

În această povestire simplă şi limpede, de o mare distincţie de formă, se vor găsi o sumă de lucruri nouă pe care în cîteva

www.dacoromanica.ro

rînduri le vom semnala aici. Astfel asupra situaţiei materiale scăzute a preoţimii româneşti înnainte de Unire. Ea fu utilisată de Barányi, care mergea pănă a se intitula la 1696 „episcopul Valahilor barbari“ (p. 7). Mitropolitul Atanasie era «Anghel Popa, fiul preotului din Băbîlna» (p. 8). Şederea lui de şapte luni la Bucureşti a fost, de sigur, pentru catehisare, căci Patriarhul Dosofteiu de Ierusalim, adevăratul şef al Bisericii româneşti întregi, era foarte sever în materie de dogmă. Încercarea de a anula autenticitatea actului de Unire al lui îl atribuim tendinţei polemice a operei (p. 11 şi urm.).

Statele ardelene refusară respectuos executarea primei leopoldine, Curtea ordonă o cercetare locală între Romîni. Cei din Bistriţa, Ţara Bîrsei şi a Oltului se declarară pentru „legea veche“; mulţi alţi săteni avuiă aceiaşi atitudine. În Haţeg nemeşii îşi arătară voia de a rămînea calvini. Majoritatea preoţilor şi a credincioşilor era, vădit, contra Unirii. Curtea din Viena, dînd diploma care pecetluia noua situaţie, trecu peste aceste resultate. Ea fu publicată în dieta ardeleană. Statele se mulţumiră a impune garanţii faţă de clerul unit, dar ele făcură o nouă cercetare cu delegaţi din toate confesiunile : actele nu ni s'au păstrat. Urmează hirotonirea şi întărirea ca episcop supraveghiat a lui Atanasie. Maramurăşul nu-l recunoştea (p. 33). Braşovenii protestară solemn.

Protestul lui Gavril Nagyszégy e redat latineşte în anexe : era vorba de bisericile interzise ortodocşilor din Alba-Iulia. Tot aşa memoriul lui din închisoare (5 Novembre 1701), în care pune în perspectivă o mişcare ţerănească, ivirea de hoţi ca Pintea — când «vor pricepe» *(percipiunt)* —, emigrări, căci «ţara nu e închisă cu zid de piatră», atacul contra Vlădicăi, preoţilor şi dregătorilor (cum era să pată şi el, vechiu dregător şi Romîn de naştere ; n'a fost ucis în Apus Vlădica Isaia ?), răsbunarea undeva în cale contra generalului ajutător prin silnicie. Preoţii au plîns cu lacrimi, la sinodul din Bălgrad. Din parte-i, Nagyszégy e gata să şi moară pentru legea lui : «să nu se amestece nimeni în lucrurile lui Dumnezeu, căci legea şi credinţa ale lui Dumnezeu sînt». „Muscalul, Cazacul, Romînul“ vor interveni şi ei ; „popa Ianoş“ (Ţircă) va fi plecat la vreunul din ei să-l aţîţe. „Eu dau sfatul acesta să se dea pace legii fiecăruia, să creadă şi să se roage cum vor, fiecare să aibă voia sufletului său,

www.dacoromanica.ro

numai în altele să fie slugă bună şi credincioasă" (Anexe, p. 11); să se dea şi Romînilor de legea veche un şef ales de Împăratul, dar laic, om bun şi smerit, sărac (pînă acum numirile se făceau pe bani: 10-15 galbeni şi un cal pentru protopopie); naţia nu s'ar da cu totul nici episcopului celui adevărat şi preoţilor lui. Curioase concepţii ale omului care spunea că răul vine de la preoţi, bunul de la Dumnezeu, cum a văzut şi cetit el însuşi (p. 12)! La 12 Decembre 1701 împăratul făcea să se publice în româneşte, cu litere latine, că absoluta toleranţă e şi în intenţiile sale.

Dar Nagyszégy era cercetat, pus la tortură, ameninţat cu moartea. I se făcu procesul, însă Cancelaria transilvană, întrebată, recunoştea neuniţilor din Alba-Iulia dreptul la una din cele două biserici şi declara că acusatul n'a avut în vedere un complot *(ibid.*, pp. 13-4). El fu eliberat abia în 1706.

Actele patriarhale contra lui Atanasie trebuiau luate din colecţia de documente greceşti pe care am publicat-o în Hurmuzaki, XIV.

Acţiunea lui Ţircă se întregeşte din această lucrare. Prin favoarea lui Francisc Rákóczy, şeful răsculaţilor unguri, el gîndia să se aşeze în Bălgrad chiar, şi însuşi „Craiul" său trebui să-i dea sfaturi contrare. La el trecu şi curatorul metropolitan, Ştefan Raţ, şi notarul sinodului, cu fratele său, protopopul Petru din Daia. Restabilindu-se autoritatea imperială, noul rege unguresc Iosif trecu supt tăcere, la 1708, a doua leopoldină. În acest moment un episcop grec, de Heracleia, Dionisie, viind din Ţara-Românească, se aşeza la Braşov (Anexe, pp. 15-6): el trebui să se sustragă prin fugă unei arestări.

La moartea lui Atanasie, în 1713, ni se destăinueşte că alături de Silesianul polon Wenceslas Franz, secretar, erau candidaţi la „episcopia valahă" alţi doi străini, Karta Iános şi Santa Péter *(ibid.*, p. 17), şi că Ştefan Raţ se luptă din răsputeri contra lui Franz, pe care teologul Szunyogh, căruia i se oferise întâiu moştenirea, îl presinta ca iubit de Romîni *(ibid.)*. „Shismatici" din principatul muntean rîvniau şi ei la această demnitate. Al doilea sinod electoral, oprindu-se şi asupra protopopilor Pavel din Haţeg şi Dumitru din Bălgrad, recomandă tot pe Silesian (pp. 81-2). Nici al treilea sinod, în Novembre 1714. nu se opri asupra îndărătnicului candidat romîn Ioan Patachi,

www.dacoromanica.ro

pe care-l acusau că, fiind catolic, el dorise Scaunul latin din Alba-Iulia şi urmăreşte înlăturarea totală a ritului (pp. 84-5). Numai al patrulea sinod, adunat, nu la Alba-Iulia, ci la Sibiiu, în presenţa contelui Mikes, aduse alegerea lui Patachi, cu patru voturi, protopopii ceilalţi refusînd să participe (p. 90 şi urm.; Anexe, p. 18 şi urm.). Îl recomandase şi beizadeaua Gheorghe Cantacuzino, atunci la Braşov (*ibid.*, p. 21); nobilimea românească şi clerul catolic, chemat şi el a participa la alegere, îl voiau. Congregaţia *de propaganda fide* voià însă numai un vicariu al episcopului latin (text, p. 93). Cînd a fost vorba ca *Roma, care în casul lui Atanasie nu vorbise*, să creeze un *nou* episcopat, întâiu (*ibid*) tot de Alba-Iulia, s'a propus a i se da numele după moşia de întreţinere, iar ca atare s'a arătat la început Cetatea-de-piatră (p. 94)! Se ştie că Scaunul făgărăşan s'a ridicat la 1721, şi pentru Greci, Ruteni, Sîrbi, *fără caracter naţional*. În August 1723 episcopul primi în piaţa Făgăraşului mitra şi cîrja, întrînd în biserica brîncovenească, fiind salutat aici în ungureşte şi asistînd apoi din strană la slujba ortodoxă a popei Toma. Peste cîteva săptămîni biserica fu ocupată cu forţa. Văduva lui Vodă Brîncoveanu înnaintă un protest solemn în calitate de ctitoră (pp. 103-4, 107). De şi Guvernul ardelean era de aceiaşi părere, biserica rămăsese a Vlădicăi unit. El se gîndia la supunerea către dînsul a tuturor Romînilor austrieci şi la crearea unei episcopii unite în Oltenia anexată (p. 225).

La moartea lui Patachi în 1727 clerul său cerea apelul la episcopul latin şi chiar la Scaunul din Kálocsa (p. 111). Pentru această epocă se ieau lămuriri şi din cartea, pe care n'o cunoaştem, a d-lui Radoslav M. Gruici, *Contribuţii la relaţiile noastre cu Romînii în secolul al XVIII-lea*, apărută la Carlovăţ în 1906, şi a lui Milutin Iacşici, *Vichentie Ioanovici*, Neusatz 1900. D. Dragomir publică recomandaţia în româneşte, de Mitropolitul sîrb de Belgrad, a episcopului de Cruşedol, Nicanor Melentievici, venit pentru pomeni în Braşov (Anexe, p. 25 şi urm.; 18 Novembre 1735), precum şi alte acte ale lui Nicanor (numirea de protopop a lui Radu Tempea, sfaturile duhovniceşti, şi contra vrăjilor) şi acela al Patriarhului sîrb Arsenie, (p. 34). Din acest din urmă act vedem că mijlocirea cu Carlovăţul o făcea logofătul Vlad Boţulescul de Mălăieşti sau, cum i se zice aici, Mălăiescul, omul lui Constantin Cantacuzino fiul

www.dacoromanica.ro

lui Ştefan-Vodă, complicele lui de planuri şi tovarăşul lui de închisoare, care-l făcu traducător. Despre dînsul d. Dragomir ni spune că era secretarul Mitropolitului sîrb şi că «de numele lui e legat începutul influenţei ruseşti asupra Sîrbilor din Ungaria», căci la 1718 el fusese la Petru-cel-Mare pentru a-i cere dascăli slavi, precum spune Culacovschi, în cartea lui rusească „Începutul şcolii ruseşti la Sîrbi" (Petersburg 1903), (v. p. 123).

Autorul dă ştiri nouă despre călătoria în Rusia a protopopului braşovean Statie, tatăl gramaticului Dimitrie Eustatievici, în 1743-4, pentru a trece apoi la drama lui Ioan Inochentie Clain. Se relevează întâile lui porniri, neiertătoare faţă de cine rămăsese în shismă. Cu privire la călugărul Visarion Sarai se dă corespondenţa schimbată între Austrieci şi Patriarhul sîrbesc (Anexe, p. 35 şi urm.): el începuse ridicînd o cruce de pelerinagiu lângă Lipova; se adaug măsurile administrative pentru liniştirea poporului (Mart 1745). La Răşinari se iviseră tulburări, Făgăraşul se arăta nesigur (p. 44 şi urm). Se dădea asigurarea că Viena nu se va atinge de rit, şi se mustrau Saşii luterani că tolerează aceste neorînduieli. Se trimeseră şi comisari regali, între alţii fostul secretar al lui Patachi şi directorul Petru Dobre, nepot de fiică al lui Ştefan Raţ. Se luară măsuri contra călugărilor şi se trimiseră soldaţi la Sălişte. Ca Ţinuturi molipsite se mai însemnau: Inidoara, Alba, Tîrnavele. Se opriră legăturile cu Principatele. Se scăzu numărul preoţilor. Se orîndui un Seminariu, o tipografie la Blaj şi şcoli populare prin sate (p. 59); cărţile de dincoace erau să fie censurate. Şi asupra negustorilor orientali se hotărî supraveghere. Aflăm cu prilejul acestei prigoniri că la Silvaş era un Vlădică, un «pseudo-episcop» şi la Alba-Iulia, la Binţinţi alţi doi (p. 61). Li se opuse contra-propaganda Vlădicăi rutean de la Muncaciu, Olszavsky. Pretutindeni însă mişcarea înnainta fără a putea fi oprită prin violenţă. Ţeranii declarau că oferă Împărătesei orice, dar sufletul lor nu. Ei îşi dădeau sama mai ales de faptul că în ritul lor e tot ce li-a putut da mai înnalt cultura.

Episcopul de Muncaciu propunea pentru îndreptarea acestei stări de lucruri şi intervenţia pe lângă Patriarhul de Constantinopol ca să nu se mai sfinţească preoţi pentru Ardeal (p. 67). Mănăstirile din Ţinutul Făgăraşului (şi cea din Scoreiu), şi Porceşti, lîngă Turnu-Roşu, erau să fie evacuate. Îndată

www.dacoromanica.ro

după aceasta Împărăteasa deschise era interzicerii cultului ortodox: era şi vorba de a închide «shisma» numai în părţile braşovene. Înviau «dragonadele» francese, observă autorul.

Aflăm din această carte că o deputaţie de cinci ţerani merse la Viena, unde fusese şi Ioan Oancea Făgărăşeanul, acum întemniţat, ca să ceară retragerea miliţiei din Sălişte şi din alte părţi (p. 81). Unul din ei, Nicolae Oprea, Sălişţean, trecu în Ţara-Românească pentru ca să nu aibă aceiaşi soartă. Petiţia delegaţilor către general, tradusă şi din româneşte în latineşte, e deosebit de duioasă (Anexe, pp. 68-9, 86-9): se spune că la 1701 au protestat la Bălgrad cîte doi trimeşi de la Braşov, Făgăraş şi Sibiiu (Sălişte), (cf. p. 87); supt Clain nemulţămiţii puseseră pe preoţi să jure pe împărtăşanie şi pe copii că nu sînt uniţi. Acuma amenzile-i silesc a se face «robi la alte naţii». Plîngerea românească a orăşenilor din Dobra către soborul sîrbesc e şi un interesant document de limbă, ca şi aceia a celor trei delegaţi şi alte două petiţii *(ibid.*, pp. 76, 84, 86-9). Un raport al lui Petru Pavel Aaron, ca vicariu, lămureşte celalt punct de vedere (*ibid.*, p. 78 şi urm.): cei din Sîmbăta-de-sus obiectau că atîrnă de Mitropolitul muntean (din causa legăturilor cu Brîncoveanu). Se făcuse şi plîngere la trimesul rusesc din Viena *(ibid.*, p. 89).

Emigrările, cum am văzut, începură. Fostul vicariu al lui Clain, Nicolae din Bâlomiri, trecu la Munteni. La 14 Maiu 1750, Grigore-Vodă Ghica al Ţerii-Româneşti dădea un privilegiu «tuturor Romînilor ungureni *(Ungaro-Valachis)*, străini şi celor cari mai înnainte s'au înstrăinat din acest pămînt şi doresc să şadă şi să locuiască în pămîntul acestei ţeri», că, după cererea protopopului Nicolae Balomir, ajuns arhimandrit şi egumen la Argeş, li dă voie să se aşeze în orice loc neocupat, *alegîndu-şi judele*, cu singura îndatorire a dijmei şi a şase zile de lucru pe an la domnii de pămînt; birul li va fi de lei pe an şi anume un potronic («potas») la fiecare şfert de două luni («calculus»), cei neînsuraţi fiind chiar scutiţi; la viile părăsite de «lenea» localnicilor vor fi cu drept de moştenire, plătind numai din douăzeci de vedre una; cei ce vor sădi via din nou, vor da boierului venitul obişnuit. Cei cu oile vor da, ca şi „străinii unguri şi saşi", cinsprezece parale (denari) *(ibid.*, pp.

www.dacoromanica.ro

89-90). Şi ministrul rusesc la Viena trimetea mîngîieri şi îndemnuri *(ibid.*, p. 95).

Prigonirea continuă: cine nu mergea la biserica unită primia cinzeci de beţe şi plătia doisprezece florini *(ibid.*, p. 91). Ţeranii, prin alţi delegaţi la Viena, cereau însă acum un Vlădică ortodox; de la Carlovăţ *(ibid.*, p. 92).

Generalul Haller, vorbind şi de posibilitatea atragerii prin avantagii materiale a lui Balomir, care plecase din invidie faţă de Aron, credea că alegerea unui episcop romîn unit ar ajuta la împăciuire *(ibid.*, p. 108). Vicariul din Blaj veni, cu soldaţi, şi la Hălmagiu, care se ţinuse de Aradul sîrbesc, pentru a stîrpi „shisma" *(ibid.*, p. 111): el sili pe *cneji (ibid.*, p. 113) (cf. şi p. 126; erau chenezi la Hălmagiu, la munte, la Ciuciu, la Vaţ, la Rişculeţa, la Aciua, la Tîrnova, la Băneşti, la Lunca; şi p. 117), să se declare pentru legea nouă; aderenţa la cea veche era pedepsită cu patruzeci de beţe şi amenda de optzeci de florini *(ibid.*, p. 114). Atunci şi acolo, în Novembre 1752, începu a se face oficial[1] deschilinirea între uniţi şi aceia cărora li se zicea «neuniţi» *(ibid.*, pp. 114-5). Se recomanda buna vieţuire împreună a celor de legi diferite, pe când în ajun chiar temniţele erau pline de bărbaţi, de femei, chiar şi «cu cei mici la ţîţe sugători prunci», mînaţi din urmă de muschetari, „moşcatiri" *(ibid.*, p. 129). Almăgenii ortodocşi se plîngeau însă că li se iea biserica, pentru care plătiseră înnaintaşii lor Turcilor din Ineu, dîndu-li şi berbeci şi „ocie" de unt *(ibid.*, p. 130). Şi episcopul din Arad, al cărui Scaun era să fie suprimat în 1749, n'avea voie să-i visiteze (text, pp. 227-9).

Pe cînd Nicolae Oprea şi preotul din Sibiiel, Măcinic, ajungeau pe viaţă în temniţa de la Kufstein, călugărul Nicodim, un Sîrb, care fusese şi la Curte (recomandaţii de la episcopii munteni, *(ibid.*, pp. 166-7), şi Ioan, fiul preotului din Aciliu, treceau în Rusia, unde-i precedase egumenul de la Argeş şi de unde plecase o intervenţie diplomatică în toată forma, încă din 1750. D. Dragomir explică nevoia de a ceda pe care o simţia atunci, din motive politice superioare, Monarhia austriacă. Nicodim cerea chiar ca Ardelenii neuniţi să fie supuşi autorităţii Sinodului rusesc (cf. şi

[1] Intre rebeli şi protopopul Ioan Piuariu, tatăl lui Molnar (p. 189). Cf. p. 198.

www.dacoromanica.ro

(ibid., p. 179 şi urm.). Şi la Bistriţa izbucniseră tulburări *(ibid.*, pp. 131-2). Un întreg şir de cereri româneşti pentru „arhiereul neunit pe lege grecească" e dat la anul 1755. Din ele aflăm şi lucruri interesante, ca povestea călugărului cu «ţiră de schit în mijlocul codrului» lîngă Chioara, „om slab pentru bătrîneţe, că este ca de şaptezeci de ani înnainte", care avea «vr'o trei patru copilaşi la învăţatură de pomană» (p. 165).

La 1758, în Maiu, Guvernul ardelean răspundea că «este în Ardeal episcop valah hotărît şi aşezat după legi şi deci nu se poate admite altul contra legilor» *(ibid.*, p. 169). Preoţii cereau „să ne sloboadă vămile, să ne ducem unde ne vom ţinea legea» *(ibîd.*, p. 175). O cerere din 1759 are aceste mişcătoare pagini: „De-i trebuie cătane prea-înălţatei Crăese, Romînii merg; unde trebuie oameni, tot Romînii merg. Iar Saşii spun că pămîntul îi a lor şi al celorlalte neamuri, şi nicăiri viile şi locurile, de nu avem unde să ne pripăşim. Porţie dăm noi, Romînii, cît şi celelalte neamuri din Ardeal toate laolaltă, şi ei spun că pămîntul îi a lor. Cuartire dăm Romînii mai multe decît celelalte neamuri, întocmai şi cărăuşie" *(ibid.*, p. 178). După Ion din Aciliu răsăria Stan din Glimboaca, pe la Olt (*ibid.*, p. 181 şi urm.), şi Ilie din Săcel.

El presinta un fals act imperial de toleranţă dat «cu cinci ani» înainte, pierdut şi regăsit; se vorbia de un mare sinod pe Tîrnave şi de protopopii nou-numiţi (p. 183). De la Carlovăţ călugărul emisar Ioanichie şi anunţa numirea Vlădicăi: „Preasfinţitul Măria Sa domnul Partenie, Vlădica ţerii Ardealului de legea grecească neamului romînesc" (p. 187).

La 13 Iulie 1759 Împărăteasa opria călcările de pace, dar se arăta aplecată spre împăciuire (p. 183 şi urm.). Decretul se interpreta contra Unirii: sinodul local de la Rapolt spunea că Maria-Teresa a dat voie, „de oare ce Dumnezeu a lăsat două părţi, una lui Dumnezeu, alta dracului", să aleagă fiecare (p. 189). Sofronie din Craiova apăruse (p. 191 şi urm.): el predică la Zlatna contra Blajului şi a «uniţilor papistaşi» (p. 192). Cei cari vor goni pe popii uniţi «vor primi apoi mare libertate, nu vor sluji domnilor, nu vor da biruri»; pe uniţi îi menia miliţiei; luîndu-li numele, scuipa hîrtia şi o punea supt picior; se vorbeşte şi de partea avută de grămăticul Zlatnei Vartolomeiu, «pedagog» (p. 193). «Cu fuşti, furci de fier şi securi»

www.dacoromanica.ro

bandele înaintau, «după datina curuţilor». Vlădica cel drept va veni, se spunea, „mincinosul" Aron va fi izgonit de împărăteasă *(ibid.)*. Se aduceau în româneşte false «scrisori împărăteşti» (p. 195). La Abrud, la Brad era aceiaşi scenă. «Să ni dea pace Ungurii, că acuma înverzesc pădurile», striga Sofronie mulţimii care-l îndumnezeia (p. 197), fiindcă-i *făgăduia formal sfîrşitul iobăgiei (ibid.)*. Popa Ioan din Sad anunţa sobor la Frata pe ziua de 17 Iulie (p. 198): «ca să audă porunca Măriei Sale şi să capete de la ea dreptatea în privinţa Bisericii". Generalului i se spunea de Sofronie că, de nu se liberează prinşii, între cari Ioan, «nu va fi pace», căci are ca ostateci pe dregătorii Zlatnei (p. 199). Din parte-i, el chema şi pe mineri pentru 30 Iulie la sinodul din Zlatna (pp. 199-200). Aron era ameninţat «că-l vor căuta şi acasă ca să vadă ce fel de episcop e, duşman al legii greceşti, pe care cată s'o darme ca împăraţii păgîni» (p. 200). De Diocleţian şi Maximilian i se vorbia şi generalului ardelean (p. 201). Se cerea libertatea legii şi liberarea prisonierilor. Nemulţămiţii ameninţau să vie la Alba-Iulia, să dărîme Blajul (p. 207). Cînd Vlădica Aron ieşi la Cut, se striga prin cîrciume că «vulpea» e la îndemînă (pp. 217-8). La 14-8 Februar 1761 în Alba-Iulia, la popa Rusan, se aduna soborul pentru a cere pe episcopul ortodox, scutirea de dajde, «căci şi preoţii noştri neuniţi sunt supuşi Măriei Sale şi se roagă lui Dumnezeu în biserici pentru Măria Sa»; nimeni să nu li se amestece în lege (pp. 222-3). Se adăugiau sfaturi morale şi îndemnuri la disciplini (pp. 223-4).

*

Interesantă e şi statistica de la 1716: din 2.064 de comune ardelene 1.105 erau româneşti, 804 amestecate şi 143 nesignre; numărul populaţiei era de 85.857 familii, cu 2.747 preoţi (2.260 uniţi) (p. 108).

Aici se opresc documentele, care depăşesc limitele expunerii. În ele d. Dragomir a căutat rămăşiţe de lupte lăuntrice, a căror continuare azi ar fi o crimă. Să ni fie permis a vedea în ele numai dovada vitalităţii populare a naţiei noastre, care nu căuta decît, peste catolicism. rusism şi sîrbism, de o potrivă de străine, decît *libertatea sufletului naţional*, începutul creării Statului unitar şi neatîrnat. **N. Iorga**

* * *

www.dacoromanica.ro

A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu, Viața și faptele lui (1812-1900)*, Bucureşti, f. d.

Această întinsă şi frumoasă carte, în care se cuprinde şi un însemnat număr de documente importante, era de mult isprăvită, de şi împrejurările au făcut să fie distribuită numai acuma.

Un capitol preliminar tratează despre familia fostului ministru şi preşedinte al Academiei Romîne (coborîre din Dobromir Banul la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Vintilă Păharnicul şi nepotul, Stan Logofătul din Creţuleşti, care face la 1647 o biserică în Tîrgovişte; Radu, începătorul ramurii actuale, frate cu cărturarul Matei; Iordachi, fiul său, ginere al lui Vodă Brîncoveanu; Alexandru, tatăl lui Nicolae: el e căsătorit cu Anica fiica lui Scarlat Cîmpineanu şi sora lui Ioan, şeful naţionaliştilor munteni). Tinereţa lui N. Cretzulescu e înfăţişată după „Amintirile istorice" pe care el însuşi le-a publicat

Drumul la Paris îl făcu Creţulescu în 1834, şi el l-a descris în „Amintiri": la Cernăuţi el întîlni pe Cuza, viitorul Domn. La München era un Cananò din Botoşani, un N. Ghica de la Comăneşti şi Iancu Creţulescu. La Paris se afla, între alţii, Mihail Anagnosti, care a înebunit pe urmă, tipărind broşuri în limba franceză, în care amesteca amintiri folositoare şi o erudiţie remarcabilă cu halucinaţiile bolii. Acolo erau şi doi Filipeşti (Costachi şi Alecu), un Brăiloiu, Iorgu Negulici pictorul, Ioan Ghica, doi Goleşti ai lui Dinicu, doi ai lui Iordachi, viitorul general Florescu, doi Ghica şi Dimitrie Brătianu. La ei se adause ca prieten Poujade, mai tărziu consul al Franciei la Bucureşti. «Societatea studenţilor romîni», întemeiată la 1839, începu prin adunarea lor în aceiaşi pensiune franceză. I. Cîmpineanu cercetă acest grup naţional. La Facultatea de medicină tînărul Romîn avu de coleg pe Flaubert. La 1839 Creţulescu era doctor în medicină. La 1842 el deschidea la Bucureşti o „şcoală de mica hirurgie». În anul următor apare manualul său de anatomie.

Ca om politic, la 1848, el merge în Ungaria să cîştige revoluţia maghiară pentru revoluţia românească. Pe dreptate Xenopol semnalează valoarea ideilor din broşura *Trecutul şi era nouă* a lui Constantin, fratele lui Nicolae. După revoluţie acesta din urmă merge din nou la Paris, fratele său Dimitrie devenind maior de Cazaci turceşti. Nicolae el însuşi servi ca medic în

www.dacoromanica.ro

armata Sultanului. În 1755, întors supt Vodă Ştirbeiu, el întra în administraţie, ajungînd locţiitorul ministrului de Interne.

Pe acest timp el avea ideile politice ale unui conservator, dorind Unirea, prinţul străin ereditar, adunare naţională, dar, supt raportul social, menţinerea aristocraţiei şi reţinerea ţeranului pe moşie (p. 153 şi urm.; cf. p. 160 şi urm.). Propunea o garnisoană anglo-francesă într'o cetate dunăreană până la organisarea noastră militară. Ocupaţia austriacă avu în el un duşman hotărît. Nu e ales în Divanul ad-hoc, dar e ministrul de Finanţe al Căimăcămiei. Nici Adunarea de alegere nu-l numără printre membrii săi.

Încă de la început, Cuza recurse la serviciile acestui om moderat, şi acesta avu de două ori, 1862-3 şi 1865-6, presidenţia Consiliului. Xenopol enumeră cele mai importante din măsurile sale de administraţie şi din creaţiunile sale. El ocroti opera statistică a lui Marţian [1]. La 1863 el cerea Domnului disolvarea Adunării şi instituirea Consiliului de Stat. Atitudinea lui Creţulescu faţă de călugării greci continuă politica lui Vodă-Ştirbei şi pregătia secularisarea de către Kogălniceanu a averilor deţinute de dînşii. În Apendice, interesantele rapoarte ale ministrului către Domn: se vede că opoziţia din 1859 răspîndia şi vestea despre abdicarea Domnului (p. 193). Dintre constatările cu valoare actuală reproducem aceasta, din 1860: „Tineri abia ieşiţi de pe băncile şcolii cu o diplomă oarecare, dar fără principii şi fără educaţie, posînd în oameni eminenţi, voind să dea legi ţerii şi crezînd toţi mai prejos de demnitatea lor a aduce servicii ţerii altfel decît ca miniştri" (p. 194). Şi aiurea: «Să lăsăm şarlatanismul, să încetăm de a mai fi maimuţe, imitînd în tot felul şi fără niciun discernămînt străinismul" (p. 196). Şi în adevăr garda naţională şi „naţiunea armată" erau ilusii periculoase, cînd nu erau ridicule. «Să fim mai înnainte de toate Romîni, să ne pătrundem de adevăratele trebuinţi ale României şi să ne punem cu seriositate pe lucru, fără a pierde un minut.» El denunţa coaliţia Ruşilor cu oamenii vechiului regim, cari recîştigau astfel terenul. «Partisanii acestui din urmă se ridică mai puternic ca oricînd, strigă cu aroganţă că experienţa de

[1] Italianul expulsat pentru atacuri contra lui Napoleon al III-lea e Canini, nu Carini (p. 61).

www.dacoromanica.ro

doi ani trecuți li-a dat lor dreptate și vi să iea puterea în mînă, luptă ce la început nu îndrăzniau să o întreprindă» (1861). Se dă și telegrama prin care Cuza mulțămește, în 1865, Guvernului pentru restabilirea liniștii, tulburată de „instrumentele dușmanilor țerii, cari au mers pănă la ultima crimă" (p. 203): el relevează că unele ziare străine anunțau cu zece zile înnainte tulburările.

La 1874 Crețulescu, care a fost și ministru al lui Carol I-iu, era însărcinat cu o misiune la Berlin, înlocuind acolo pe d. Teodor Rosetti. Avea sarcina de a face să se recunoască, odată cu calitatea lui oficială, și dreptul României de a-și îngriji singură relațiile exterioare. Vorbi cu un Radowitz, un Bülow, un Bismarck chiar, de imposibilitatea supunerii Statului romîn la direcția Turciei „putrede". Ajunse a fi foarte bine privit și primit la Curte, dar ținta principală a tinereții sale n'o atinse: Germania se ținea strict la litera tratatelor, admițînd însă putința de a se încheia convenții comerciale cu noi. Oameni politici prusieni lăudau pe Ali-Pașa, în urma căruia s'au făcut atîtea „prostii" (p. 216). Recomandația unor bune relații cu Austria nu lipsia nici atunci *(ibid.)*. Din București se observa că la Viena Andrássy primise scrisorile de acreditare ale lui Costaforu, căruia i se da titlul de agent, legînd corespondențe cu el și că răspunsese quasi-oficial Ministeriului romîn (p. 220). La Berlin Crețulescu a cunoscut și pe istoricul Statelor Unite, Bancroft, care represinta acolo marea Republică americană (p. 225). El îi spunea că, după o visită recentă la Constantinopol, s'a convins că a venit vremea ca Turcii să se întoarcă în Asia (pp. 225-6). Ministrul turcesc era Grecul Aristarchi-beiu, care a avut importante legături cu țerile noastre: el recunoscu titlul agentului (p. 236). El observa că „suveranitatea Turciei nu era decît o chestie de formă, că în realitate, aveam întreaga noastră independență, că, menajînd puțin formele, eram siguri să obținem tot ce am voi de la Turcia», chiar și convențiile. La ambasada Rusiei primul secretar era Kotebue, care a scris cunoscutele schițe de viață moldovenească. Niște Moruzești jucau atunci un rol în societatea berlinesă (p. 231). Crețulescu asistă și la o represintație dată, la Operă, pentru ducele și ducesa de Edinburg, abia căsătoriți (p. 233): sînt părinții Reginei Maria. Și contesa de Flandra, sora lui Carol I-iu, era de față (pp. 233-4).

www.dacoromanica.ro

Ambasadorul rus, Gorceacov, arată că la Petersburg recunoşterea agentului romîn Filipescu fusese impusă de împăratul trimesului turc (p. 237).

Creţulescu avea în sama lui şi chestia Căilor Ferate: era vorba de situaţia acţionarilor lui Stroussberg şi de legăturile cu liniile austriece (se plănuiesc şi aceia prin Vulcan şi Ghimeş; p. 237). Chestia n'a putut fi resolvită, pretenţiile presinţate din partea Germaniei părînd atunci prea grele.

Intors în ţară, Creţulescu se rostia astfel, în Februar 1877, cu privire la ce sta să se petreacă: «Cred că vom avea neapărat războiul. Rusia vrea neapărat să anuleze tratatul din Paris şi, în ce ne priveşte, *să reiee Basarabia. Bănuiesc că trebuie să existe o înţelegere cu Brătianu pentru acest scop şi că preţul condescendenţei noastre va fi independenţa şi regalitatea.*»

La urmă, împreună cu amintirile inedite ale lui Creţulescu, note asupra bisericii din Bucureşti a familiei: Domniţa Safta, fiica Brîncoveanului, spunea lămurit ca ea «să nu se închine nicăierea» (p. 243). Testamentul ei se dă întreg (cu multe greşeli de cetire): este şi un legat pentru mănăstirea Sumelà de la Trapezunt (p. 246)), Casele erau cumpărate de la Tudoraşcu Zăbunarul (p. 247). Duhovnicul ei, Daniil Sidis, e viitorul Mitropolit.

Memoriile lui Creţulescu, cu însemnarea moravurilor administrative supt Bibescu, a unor detalii nouă de la 1848, a caracterului Domniei lui Ştirbei sînt foarte bine scrise şi pot folosi.

N. Iorga

* * *

Sever Zotta, *La centenariul lui Vasile Alexandri* (1821-1921), *material inedit privitor la familia poetului*, Iaşi 1921.

D. Zotta, ale cărui cercetări sînt de o bogăţie de informaţie şi de o precisinne inimitabile, se ocupă întăiu de anul naşterii lui Alecsandri, întrebuinţînd actul de căsătorie ca şi însemnarea din condica funcţionarilor şi aceia din lista membrilor «Juninii»: e 1821; actele de la Paris au fost făcute pentru a se avea vrîsta cerută la examine (data de lună nu se poate fixă). Apoi e vorba de bunic, Mihalache *Alexandru*, vechil la Sf. Spiridon din Iaşi. Dar, contrar părerii d-lui Zotta, această formă e per-

www.dacoromanica.ro

fect grecească, de genetiv (Gregoriu, Anastasiu au un *i* fiindcă se întîlneşte şi în Grigorie, Anastasie). Forma Alecsandri e mai tărzie probabil, pentru că exista o mai veche familie cu acest nume şi pentru că «Alexandru» nu suna destul de nobil (et. Alexandridi, cu acelaşi sens). Tatăl scriitorului, Vasile, s'a născut la 1793: se dă cariera lui; a fost şi, după Asachi, directorul Arhivei Statului (fiul său îl înlocui în acelaşi an 1849, dar rămase în concediu până la 1852, toamna). A făcut drumul la Paris poate la 1834 şi de sigur la 1837 pentru aşezarea copiilor la studii. A murit numai la 3 August 1854, de apoplexie. Mama lui Alecsandri se stinsese la 42 de ani, în ziua de 3 Februar 1842 (în mitrică trebuie să fie «dumnealui», iar nu: d. «Neculai») de gripă (de «junghiu»).

Cu acest prilej se înseamnă că tot atunci, la 1-iu Februar, a murit şi fostul Domn Ioan Sandu Sturza, la 90 de ani (pp. 16-7). Şi Elisaveta, sora lui Mihai Kogălniceanu, în vrîstă de şaptesprezece ani, a murit atuncea (p. 17).

Cu privire la poet, se semnalează numirea lui, la 1839, ca şeful despăgubirilor pentru scutelnic. La 1841 din Comis e făcut Spătar. La 1844, merge «la feredee şi aiurea». În 1846, Ianuar, călătoreşte peste Milcov şi peste două luni demisionează. În Maiu pleacă în Apus pentru călătorii (merse la Insulele Principilor şi la Palermo, iubita lui, bolnavă, căutînd o climă mai dulce). În 1847 era la Paris. În 1851, ca director al Arhivei, cere concediu pentru străinătate; demisionează în April 1853. Revine pentru moştenirea tatălui în Septembre 1854 (capătă moşia Mirceştii). La 1858 Căimăcămia-l face secretar de Stat provisoriu la Externe. Cuza Vodă-l confirmă. În 1861 avea misiune în Apus. D. Zotta se ocupă şi de venirea lui Alexandri în Bucovina la 1867. Se analisează şi o scrisoare din 1878 a Doamnei Elena Cuza către dânsul.

Un capitol e consacrat lui Iancu, fratele poetului. Născut la 30 Decembre 1826 († 1884), el urmă şcoa'a de la Trei Ierarhi. Era înaintat din cornet în cadet la 1840, ajungînd la 1843 căpitan. Pleacă la Paris în 1846 şi se căsătoreşte cu Noémi Guillard la 1851. Rămîne în Apus măcar până la 1856, şi la 1860 e agent românesc la Paris (ca succesor propunea pe Ubicini; p. 34). Adăugim că în «Literatură şi artă română» s'au tipărit note ale lui din 1877.

www.dacoromanica.ro

Despre Catinca (1819-1857), sora lor, măritată (1835-43) cu C. Voinescu, apoi cu Rolla, se dau ştiri nouă. Un fiu al ei pare să fi ajuns ofiţer de husari prusian.

Se trece la surorile bătrînului Alecsandri, măritate în familiile Duca şi Brănişteanu, Safta şi Catinca. Apoi la familia cea veche Alecsandri, din care era bunica după tată a poetului (Alexandri, başceauş, cu fiii: Iordachi, fixat în Basarabia, şi Nicolae; din Iordachi se coboară senatorul Alexandri de astăzi).

D. Zotta se ocupă şi de proprietarii mai vechi ai Mirceştilor: cel d'intăiu avea porecla de Dreptate (în secolul al XV-lea). Valea-Albă, locul luptei din 1476, e numit într'un act: Rîul-Alb (p. 54). Se vede că Prăjeştii au trecut în Polonia cu Constantin Movilă *(ibid.)*. Un Miron, Vornic de Botoşani, pe la 1700, p. 55.

* * *

Romiro Ortiz, *La fronda della penne d'occa*, Napoli 1921. În această foarte elegantă cărticică, d. Ortiz prezintă cinci momente din relaţiile franco-italiene: „fronda penelor de gîscă" (e vorba de certele de hegemonie între Francesi şi Italieni în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, de unde titlul), „Sepulcrul Romei" (ca temă de poesie), *Intermezzo* (observaţii critice), „Bergeries" (don Quixote considerat de Francesi supt raportul «pastoral»), şi de la *Indiferenţă* la *Libertate*. (*l'Indifférence* a lui Ménage şi la *Liberté* a lui Metastasio).

* * *

Ion Sîn-Giorgiu, *Sebastian Merciers dramaturgische Ideen*, „Sturm und Drang", Bâle 1921.

O serioasă tesă de doctorat a poetului botoşănean. Mercier e bine cunoscut prin al său *Tableau de Paris*, cu priveliştile adevărate, adesea cinice şi crude, din vremea Revoluţiei, dar scrise într'un stil cum se întîmplă. Teoriile sale despre teatru— în care s'a încercat,—sînt revoluţionare, atacînd pe clasici şi «regulele» acestor «paralitici». El cere tragedie naţională şi patriotică. Nu numai Diderot în Franţa, dar în Germania Wieland l-au preţuit. El însuşi cunoştea pe Lessing prin traduceri. Asămănări există între el şi precursorii romantismului german; d. Sîn-Giorgiu le notează cu atenţie. Dar el a exercitat, cum se arată, şi o influenţă reală asupra Germanilor (Uhland, Lenz, duş-

www.dacoromanica.ro

man al obişnuitului teatru frances, şi alţii, chiar Schiller, şi încă foarte mult, poate şi Goethe). Opera sa capitală, tradusă de Heinrich Leopold Wagner, un adversar al teatrului lui Voltaire, a avut o foarte mare răspîndire, şi Wagner era prietenul lui Goethe. Mercier era şi predicatorul concepţiei «geniului» în literatură. Încă o dovadă cît de înfluenţată de Francesi e literatura germană modernă la începutul ei.

Lucrarea e solidă şi bine scrisă. N. I.

CRONICĂ

Revista «Societăţii numismatice», condusă de d. C. Moisil, îşi schimbă caracterul şi titlul. Ea devine „Cronica numismatică şi arheologică".

D. Moisil adună ştiri din Memoriile Regelui Carol cu privire la negocierile cu Turcia pentru baterea monedei româneşti supt Carol I-iu. Asupra acestor chestii putem da lămuriri nouă pe basa actelor diplomatice inedite a căror copie o avem.

Într'un studiu de mare interes tot d-sa înfăţişează talerul de aur bătut, la începutul veacului al XVII-lea, de boierul moldovean Nicoară sau Nicoriţă, păstrînd inscripţia «Nicoră vel dvornic gornăi zemle sătvori edin talerŭ zlat i să lanţ zlat i podarova cneghenea svoa Todosia" («Nicoară, Mare Vornic de Ţara-de-sus, a făcut un taler de aur şi cu lanţ de aur şi l-a dăruit jupănesei sale, Todosia»); pe partea cealaltă e Sf. Nicolae, patronul acelui care făcea acest frumos şi scump dar soţiei sale, între Maica Domnului şi Mîntuitorul.

Apoi d. Moisil studiază cupa care poartă însemnarea: «Sia cupa sătvori pan Drăgan Vel Postelnic i să podrujia ego Erina i dade..." („Această cupă a făcut-o dumnealui Drăgan Marele-Postelnic şi cu soţia sa Irina şi a dat-o..."). Drăgan pare boierul ce se întîmpină adesea la sfîrşitul secolului al XVI-lea, şi ca Hatman (v. Hurmuzaki, XI, regeste). Cu acest prilej, după o carte ungurească, d. Moisil relevează cupele făcute, din bani de argint, la 1509, în Braşov, de Mihnea-cel-Rău.

În acelaşi număr d. Karadja emite părerea că medalia pentru „Norma" ar putea fi un falsificat al lui Bolliac. D. Moisil con-

www.dacoromanica.ro

tinuă studiul său despre vechile monede muntene. Monedele lui Radu, tatăl lui Mircea, au singure tipul cavalerului (de apropiat de descoperirile din Argeş).

* * *

Cu prilejul serbărilor lui Tudor Vladimirescu în Gorj, dd. dr. N. Hasnaş şi Andriescu au publicat un bogat album intitulat *În amintirea centenarului lui Tudor Vladimirescu, album istoric, artistic şi pitoresc al Gorjului* (Tîrgu-Jiiului 1921). El cuprinde casa din Vlădimiri, un facsimile al scrisorii lui Tudor, forma veche, foarte interesantă, a vechii biserici din Tîrgu-Jiiului (cu pridvor închis şi două turnuri), biserica Sf. Nicolae, din 1810 (cu pridvor liber pe elegante coloane şi frumoase picturi exterioare în registrul superior), biserica din Vădeni (pătrată, cu pridvor liber şi un turn foarte masiv), cea din Bengeşti (turnul e înlocuit cu unul de lemn), cea de la Cărbuneşti (cu aceleaşi picturi exterioare), cea de la Zorleşti (două turnuri mari; e din 1775). Apoi biserica din Bălceşti (1732) (turn mare, disgraţios, de-asupra pridvorului), de la Strîmba (c. 1600; particular de armonioasă; zugrăveli exterioare din 1793), schitul Crasna (1636; zugrăveală din 1757; fără pridvor; frumoasă catapeteasmă de supt Matei Basarab, cu icoane ce par să fie din acelaşi timp), casele egumeneşti de la Polovraci (în felul Hurezului), schitul Lainici (mult prefăcut), odoare de la Tismana. O a doua parte presintă arta naţională (cule, porţi), porturi, chipuri, danţuri.

* * *

D. Zavedeiu Crişan din Braşov ni scrie:

«În Şinca Veche, unde m'am născut eu şi am trăit până la etatea de şeisprezece ani, se află o mănăstire supt un deal, săpată într'o singură stîncă de piatră mălăiaţă, care constă din altar ce e îndreptat spre Răsărit, masă la mijloc şi locul cantorilor dimpreună cu cele trei uşi ale altarului; a doua vine corabia bisericii, a treia vine tinda cu turnul ei, ce se înnalţă pe coastă la deal cam de 25—30 metri, şi în vîrf, unde ar fi crucea, e o gaură strîmtă ce iese în aier la lumina zilei. Se vede şi cercul turnului unde a fost sălaşul clopotelor: prin anii 1882—87, mult ne-am jucat cu copiii la această mănăstire, şi, ca să nu ni fie

www.dacoromanica.ro

frică a merge pe supt pămînt, ne duceam mai mulţi, aducînd cu noi cîte-un jip de paie pentru a lumină în mănăstire.

Noi făceam şi rău acolo, căci ni plăceau urletele de supt pămînt, şi de pe turnul bisericii aruncam bolovani, de unde se vedea zarea zilei, şi, cînd ajungea bolovanul jos, făcea urlete şi răsunete. Scobitura în stîncă se vede a fi lucrată de ciocane ca acelea cu care ferecă morarii piatra de moară. Pe lîngă biserică tot acolo supt pămînt se află locuinţa călugrilor, care constă din trei camere foarte mari, cu hoarnele de bucătărie, care se îndreaptă în sus tot prin stîncă în înnălţime şi acum e de vre-o 3—4 metri la camere.»

* * *

„Institutul superior de studii comerciale din Turin" publică o foarte elegantă broşură *Piemonte-Romania*, cu prilejul visitei studenţilor Academiei Comerciale din Bucureşti acolo. Sînt, afară de contribuţii româneşti, articole de profesori italieni iluştri, ca dd. Bartoli şi Vidari, precum şi senatorul Foà. Dd. Gribaudi şi Lovera sînt profesori ai Institutului, şi cel din urmă posedă perfect limba romînă, pentru care a scris o gramatică şi crestomatie. D. Bartoli vorbeşte, *în limba noastră*, de Romînii din Istria, mama învăţătorului profesor fiind ea însăşi din vecinătatea Ţinutului lor. D. Gribaudi dă bucăţi inedite din rapoartele consulului piemontes la Bucureşti, supt Cuza-Vodă, Strambio. El vorbeşte de simplicitatea, fără drept criticată, a Domnului romîn, care avea cunoştinţa că îndeplineşte o misiune trecătoare. Cuza-Vodă spune lui Strambio că pune în Italia mai mari speranţe decît în Franţa însăşi: promite să ajute în ţara lui influenţa italiană. Cavour pusese, printr'un dar al Italiei, basele Museului de ştiinţe naturale din Bucureşti. Execuţia broşurii e superbă.

* * *

D. Ştefan Meteş publică, supt titlul *Viaţa agrară, economică a Romînilor din Ardeal şi Ungaria, vol. I, 1508-1820*, un şir de acte, scoase din Arhivele din Budapesta. Cele mai multe sînt în româneşte şi aparţin secolului al XVIII-lea. Ele au şi interes lingvistic.

* * *

www.dacoromanica.ro

Între satele de lîngă Hălmagiu la Apusul Ardealului se află unul cu numele de Băsărăbeasa (v. şi Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul XVIII*, I, Sibiiu, 1920, pp. 232, 255, 257-8). Un Iosif Băsărab la Cugir lîngă Orăştie în 1745, p. 141.

* * *

Pe un exemplar din Astronomia lui Lalande tradusă de D. Filipide (I, Viena 1803): 1815, φεβρουαρίου 5 η, ἐλθόντων ἐξεταστῶν ὡς δῆθεν περὶ λῃστῶν ἐκ τῆς χατμανίας ὑπεστράφην. («1815, Fevruar 15, venind cercetători dăunăzi pentru hoţi, de la Hătmănie, m'am întors»).

* * *

Informaţii competente despre catastrofa Habsburgilor dă profesorul Eugen Ehrlich, în *Sfîrşitul unei mari Împărăţii* (din „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", III).

* * *

La 1774 se tipăria la Veneţia Slujba greacă a Sfîntului Nicanor cu cheltuiala aromînului Dimu Ioan Toliopulo (Τολιόπουλου, nu Τολιοπούλου), «cel din regiunea Caliana" (τοῦ ἐκ χώρας Κάλιανης).

* * *

Numele de *Romania* pentru teritoriul imperial din Orient se află şi în *Dissertatio Maximini contra Ambrosium*, publicată de Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila*, Strassburg 1899.

* * *

Numele Bessilor traci e pomenit şi de Sf. Ieronim *(Epistolae*, 60).

* * *

«Dreptatea» din Chişinău publică în n-le 202-3 „hotărîrea Înaltului Sfat" al Basarabiei din 17 Decembre 1818.

* * *

www.dacoromanica.ro

In „Korrespondenzblatt“ pe 1921, unde vorbeşte şi de originea „burgundă“, moselană a Francilor, d. G. Kisch observă că Deva are evidentă legătură cu „davele“ dacice. Şi Chester în Anglia era odată o „Devă“. Vechiul nume german era Daemrich, „cetatea Devei“. Şi aici se repetă părerea că numele Hărina este din grecescul Halina, Salină, şi acel de Dipşa din Dipsia (cf. sasescul Dirbach); d-sa apropie Crişul chiar, cu gîndul la Zlatna, de χρύσιος, „de aur“, şi Abrudul de ὄδρυζον, tot aur (prin Daci, cari ar fi avut în limba lor termini greci). Numele românesc de Sărăţel se dă unei localităţi unde nu se mai scoate sare, dar supt Romani se scotea. D-sa constată Gali ca Almarus în Dacia. Galaţii din aceste părţi vorbiau, cum spune St. Ieronim, aceiaşi limbă ca la Trèves.

* * *

În ultimul nr. din *Revue Archéologique*, d. Gh. I. Brătianu publică un studiu foarte complect şi frumos asupra mormintelor de la Argeş.

* * *

În *Cuvîntul Românesc* de la Rîmnicul-Vîlcii, n-le 9-10, şi ştiri nouă, de d. C. Mateescu, despre profesorul Radu Tempea din Braşov, ajuns profesor de religie în Seminariul rîmnicean.

* * *

Pe un deal la stînga şoselei ce duce la Stari-Chiojd se ridică biserica dăruită de Eufrosin Poteca satului Nucşoara, cuprins azi în comuna Rîncezi. Inscripţia, foarte rău scrisă, înseamnă că s'a zidit la 1840 în zilele lui Alexandru Ghica, de „Nucşoreni“ şi de Poteca, născut în acel sat şi ajuns „egumenul Motrenilor“. Textul inscripţiei, luat în această vacanţă, l-am ratăcit.

Sînt şi cîteva cărţi din veacul al XVIII-lea.

N. I.

www.dacoromanica.ro

LIBRĂRIA „PAVEL SURU"

BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în deposit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători
(Cursuri la Șc. Super. de Război).

I

Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei 20.—

II

Dela jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei 18.—

Prolegomene de istorie universală
Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei.

I

Evul mediu. Lei 20.—

II

Epoca modernă. Lei 15.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul I-iu: Evul Mediu). Lei 29.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei 35.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei 45.—

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei 3.—

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais Lei 3.—

O sută de ani de la nașterea lui Cuza-Vodă (Conferință ținută în Sala Ateneului Romîn) Lei 2.—

Mihaiu Viteazul (Dramă în 5 acte) Lei 4.—

Un Domn pribeag (Dramă în 5 acte) Lei 3.—

Închinarea lui Ștefan cel Mare (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Cantemir Bătrînul (Dramă în 5 acte) Lei 3.50

Constantin Brâncoveanu (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Revista Istorică (Anul al VII-lea, N-le 3—4). Lei 5.50

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale pe 1921 (N-le 1-2 și 3-4). Lei 7.—

Polonais et Roumains (Relations politiques, économiques et culturales). Lei 10.—

Românii și Grecii de-a lungul veacurilor (cu prilejul îndoitelor nunți principiare din MDCCCCXXI) Lei 15 —

Supt tipar:

Izvoare contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu.

www.dacoromanica.ro